1994
I./1.

Paksi Tükör

untited – 1

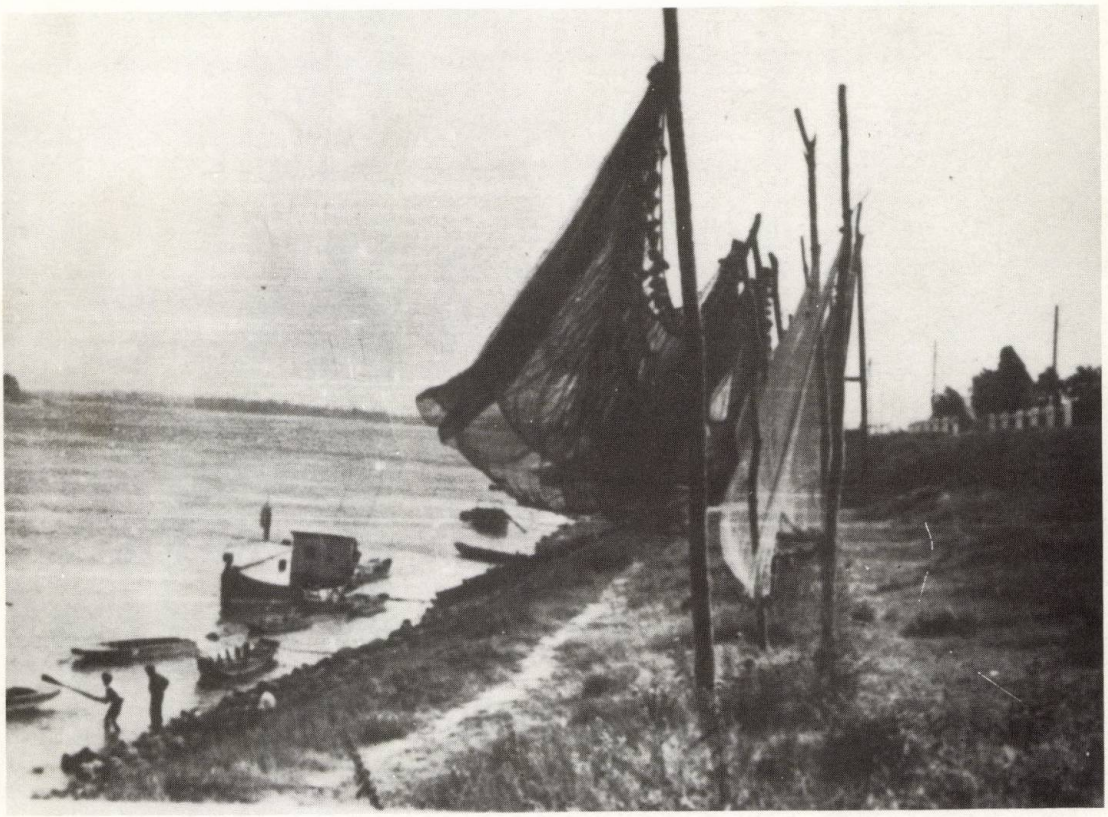

Inotai Imre fotója (1958)

Tisztelt Olvasó!

Egy rég elfeledett negyedéves lap utódját tartja a kezében. 1984-ben jelent meg a Paksi Mozaik, majd 1986 nyarán - a 10. számánál - betiltották. Néhányan azóta is hiányoljuk ezt a helytörténeti, irodalmi és politikai folyóiratot, melyben terjedelmesebb írások, tanulmányok jelenhettek meg, vagy egy személytől egyszerre több vers is.

Tudjuk azt, hogy sokan írogatnak, ám a publikálási lehetőségek igen szerények és túlságosan kötöttek a közlési feltételek, hiszen 2-3 gépelt oldalnál több anyagot nem szívesen fogad a városi vagy megyei lap sem.

Ezért a következőkre gondoltunk: felélesztjük a "Mozaikot", most már Paksi Tükör címmel, és akár 15-20 oldalas írások-tanulmányok közlésére is vállalkozunk. Elsősorban irodalmi, művészeti és helytörténeti írásokat közlünk, de nem zárkózunk el más témájú cikkek közlésétől sem.

A Paksi Tükör a Jámbor Pál Társaság kiadványa, a költségeket a társaság igyekszik fedezni, de számítunk a helyi üzemek, intézmények és egyéni vállalkozók anyagi támogatására is.

Ebben az évben legalább két számot szeretnénk megjelentetni, majd 1995-től negyedévenként szeretnénk eljuttatni a Paksi Tükröt a Tisztelt Olvasóhoz!

Beregnyei Miklós

Kaszás Zoltán:

Egy igazi forró nyár

A Paksi Mozaik betiltott 10. számában jelent volna meg.

Ó, ti kamaszkori nyarak! Ó, ti kamaszkori tiszta érzések! Minden fekete-fehér volt. Mindent besoroltunk, mi a jó, mi a rossz. A felnőtteket lenéztük, gépeknek tekintettük őket. Nem tetszett, hogy akkor is engedelmeskednek, ha önmaguknak ezáltal fájdalmat okoznak. Hogy hazudnak. Mi viszont erősek, lendületesek voltunk. Ha előre néztünk, minden horizont tágan hívogató volt. Azt hittük, hogy áttörjük a korlátokat és átlépünk a szakadék felett. Aztán azon a nyáron először döbbentünk rá, hogy mi is csak nyolcvan centiset lépünk. Forró nyár volt. És hosszú. És száraz.

Az építő táborba menet azzal szórakoztunk a vonat peronján, hogy mindig ha állomásra értünk, odatömörültünk az ajtóhoz, hevesen integettünk, óbégattunk, hogy itt nincs hely, itt ne tessék... Jó hecc volt, az idő is múlt: lestük, melyik lesz majd a felszálló oldal. Azt hiszem, a Doki találta ki a dolgot, a Misi, Ijjas Misi - mi csak Nyuszkának hívtuk - egész délután a badacsonyi naplementéről áradozott, nem lehetett levakarni az ablakról sem.

A táborban aztán elkezdődtek a kitolások. Először Dzsoni pizsamáját kötöztük össze a Feróéval. Aztán Ványa ágysodronyát lazítottuk ki, úgyhogy amikor szokása szerint eldobta magát az ágyon, nagy reccsenés, és Ványa ijedt képpel, széttárt kézzel-lábbal hevert a földön. Kint a vasúti töltésen a 35 fokban azzal szórakoztunk, hogy megittuk egymás elől a vizet. (Szegény Nyaszka nem győzött szaladni, pedig volt úgy, hogy két kilométerre volt csak kút. Egyébként vele is kitoltunk, de ő túlságosan érzékeny volt, hogy értse a humort. Mindig olyan szenvedő képet vágott szegény, mint Krisztus a kereszten. (Velem is kibabráltak a Sanyóék: Én mindig úgy ébredek, hogy ordító szamárként ásítok és messze magasra nyújtom a kezeimet. Sanyóék meg a vállam iránt bekenték a sátorlapot fogkrémmel... Persze, belém fagyott az ásítás. Sanyó meg a Doki majd megszakadtak.

Egyébként a Dokit az apja - valódi doki - várta, és itthagyta drága fiacskájának a Wartburgját. Na, ezután nem lehetett bírni a Dokival. Az ugyan igaz, hogy mi is élveztük az autókázást délutánonként, azzal mentünk még a pár száz méterre lévő strandra is. Persze, az a sok sületlen csibe úgy körülrajongta ezt a pojácát, mint lepkék este a villanykörtét. Mi hatan ekkor véd- és dacszövetséget kötöttünk, hogy bosszút állunk ezen a kéjencen.

Alig vártuk a másnap két órát, hogy meló után mehessünk zuhanyozni a jó hidegvizes tusolóba. A fürdés után a klasszul vizes törölközőkkel ostorozni kezdtük a Dokit. Csuklóból lazán előrelendíteni a ruhát, aztán visszarántani. Mit mondjak, csodálatos fegyver... Szegény Doki csupa kék-zöld folt lett, és még csak nem is jött rá, hogy miért kapta, azt hitte, a szokásos zuhany utáni hülyülés. Így kocsi és Doki nélkül - nem mert így fürdőgatyát húzni - mentünk a strandra, ahol persze jól kiélveztük győzelmünket a csajokkal.

Szegény Dokinak el kellett mennie a tábor orvosához. Még ma is megremeg a szívem, ha rágondolok. A tábor orvos egy gyakorló éves orvostanhallgató lány volt, Máriának hívta mindenki a táborban, már bizony nem emlékszem a másik nevére. Szörnyű-szép emlék ő az életemben és mindannyiunkéban. Miatta lázadoztunk a brómos tea ellen... Nem sejtettük, mi lesz a vele való kapcsolatunkból. Tulajdonképpen nem volt szép, de rendkívül izgalmas arca volt. Talán a majdnem összenőtt fekete szemöldök meg a mindig remegő orrcimpái miatt. Olyan volt, mint egy boszorkány és egy őz egyszerre. Szóval mindannyian buktunk rá. Minden sátor az ő nevét akarta fölvenni: Mária-lak. A vitákat a táborvezető (Tündér Lalának neveztük a szemérmessége miatt)úgy simította el, hogy az orvosi barakk lett a Mária-lak I., a sátrak pedig sorban Mária-lak II., Mária lak III.,stb.

Az első hétvégén, szombaton este tábortüzet tartottunk. Itt a különböző megyékből jött csoportok adtak elő valami rendkívül épületes "Örülünk, hogy itt vagyunk, és de jók vagyunk" műsort. Az est fénypontja a férfi szépségverseny volt, fődíja pedig: két puszi Máriától. Persze, marhára igyekeztünk: beolajoztuk magunkat, felfújtuk magunkat,

marcona képet vágtunk. Végül egy szolnoki fiú nyerte a versenyt, megkapta a puszikat, és még egy üveg italt is. Mint később kiderült, brómos tea volt...

A mi sátrunk külön kitett magáért: mi még szerenádot is adtunk egyik este a barakk ablakánál. A dolognak csúfos vége lett: Tündér Lala elzavart minket és megvonta a másnapi strandolást. (Nem sokat ért vele, esett az eső másnap.) Szóval jó sztori volt ez a szerenád. A Dzsoni tudott gitározni, el is hozta a szerszámot a táborba. Szépen egy sorba felsorakoztunk Mária ablaka alatt, és elkezdtük szépen énekelni a "Lovamat kötöttem"-et. A baj csak az volt, hogy csak az első versszakot tudtuk, és ezt ismételtük el vagy hatszor, mikor jött a táborvezető. (Ma már azt hiszem, azért kergetett el, mert megunta a lemezt...)

Mária azonban nemcsak a számunkra volt megközelíthetetlen, hanem még a két felügyelő tanár számára is. (Amin ma már nem csodálkozom: mindketten lumpok voltak.) Olyan volt Mária, mint egy középkori lovagvár úrnője: megközelíthetetlen. Ezt nem a fehér köpenye tette, hiszen a strandon ha napozott, akkor is körülvette őt ez a sejtelmes, áttörhetetlen bűvkör. Hiába vettünk neki fagyit, hiába vittük be a Wartburgon egyik délután a városba gyógyszerért, hiába cipeltük a csomagjait bevásárláskor - mindez lepattant róla, csak mosolygott: "Ó, ti ostoba kölykök. Hiába erőlködtök." Mi meg annál inkább megmakacsoltuk magunkat. Egymással versenyeztünk a figyelmességben: árnyékba tettem a papucsát a strandon, hogy ne égesse meg a lábát, ha belelép, Ványa kirázta a plédjét, Doki kölcsönadta a táskarádióját neki. De Dzsoni volt a legdörzsöltebb: megkérte Máriát, hogy dörzsölje be a hátát olajjal. Azt a kéjes vigyort, ahogy ránk kacsintott... Mi meg csak nyeltük a dühünket. No persze, mi is jelentkeztünk Máriánál olajozásra. Ő felnézett ránk, és a világ legtermészetesebb hangján mondta: "A barátotok már készen van, majd ő megcsinálja." Ha lehetne szemmel ölni, akkor Dzsoni már azóta nem élne...

A táborban tizennégy sátor volt, így természetesen minden nap másik sátor adta a táborőrséget. Ránk a második hét szerdáján került sor. Éjszaka senki sem tudta lehunyni a szemét, nemcsak az őrök. Ványa fölvetette, mi lenne, ha... Tudtuk, nem szép dolog a leskelődés, de annyira zubogott a vérünk, hogy nem tudtunk ellenállni a kísértésnek. Odalopóztunk az orvosi barakkhoz. Halk suttogást hallottunk. Az ablakból még fény szürődött ki. A sötétítő el volt húzva, ezért nem láthattunk be, csak annyit tudtunk, hogy Mária egy ismeretlen férfival sugdolózik. A sötétítőről fent leesett egy függönykarika, így az ablak felső szélénél volt egy kis rés. Az kockázatos lett volna, hogy valamelyikünk felmásszon az ablakba, ezért inkább bakot álltunk, és a Feró nyakába ültettük Nyuszkát, a legkisebbet. Ő meg addig ügyeskedett, míg végül meglátta a férfit. Visszamentünk a sátorba. Alig tudtuk visszafojtani hangunkat a nagy izgalomban. Nyuszka aztán elmesélte, hogy a férfi húsz-egynéhány éves fiatalember, szőke, szemüveges, civil ruhát hord, de az egyik széken alighanem katonatiszti gúnya volt. Jól megtárgyaltuk az ügyet, és arra a következtetésre jutottunk, hogy Máriának udvarlója van, aki minden este ideszökik hozzá a szolgálatból. Ahogy visszaemlékszem, azon az éjszakán szépeket álmodtam a szerelem hatalmáról. Akkor még nem sejtettük, hogy a szerelem hatalma valójában Máriát tartja fogságában.

Másnap délután a strandon megkerestük Máriát. Dzsoni volt a szónokunk:

- Mária, senkinek sem fogunk szólni, de mondd meg, ugye a vőlegényed is orvos?

A lány elsápadt, majd gyors mozdulattal felállt és sietősen elindult a tábor felé. Megállítottuk, bevallottuk neki, hogy tegnap este meglestük őket, de persze fogadkoztunk, hogy nem szólunk senkinek. "Amit több ember tud, az már nem titok." - mondta szomorúan. Aztán elmesélte a táborba menet, hogy vőlegénye is orvos, szerződést írt alá a honvédséggel, hogy tíz évig náluk lesz, és így kaphatnak lakást majd. Meg hogy régóta együtt járnak, már négy éve, és alig várják, hogy Mária is munkába álljon, akkor végre összeházasodhatnak. És itt elhallgatott. Kicsordultak a könnyei, lemondóan legyintett: "Nem érthetitek." Elszaladt. Mi utána. Be a rendelőjébe. A katona rémülten ugrott fel a vizsgáló ágyról. A lány a nyakába borult, zokogott. Mi meg elmeséltünk mindent.

A fiú, vállán Máriával, elmondta, miért sír a kedvese. És mi megdöbbentünk. Jól elmlékszem, ahogy egymásra néztünk, mindegyikünk szemében a döbbenet ült: "Hát lehetséges ez?" Elmondta, hogy itt voltak hadgyakorlaton a Bakonyban. Hogy eleinte senki semmit sem gyanított. Hogy aztán pusmogni kezdtek először a tisztek, majd a sorkatonák, hogy ez a gyakorlat nem a visszaúttal fejeződik be. Hogy tegnapelőtt teljes harckészültséget rendeltek el az összes gyakorlatozó egységnél és megkezdték a bevagonírozást. Hogy a

harckocsik lábon indultak el Komárom meg Pozsony felé. Hogy ő nem várta meg a parancsot, és a zűrzavart kihasználva ideszökött. "Erre nem írtam alá papírt. Én csak a lakásért vállaltam az eddigi két évet is. Én csak arra esküdtem fel, hogy védem a hazámat. És ha a határon kell átmenni? Azt már nem. Ez ugyanaz, mint annak idején nálunk ötvenhat. És én arra esküdtem fel, hogy embereket gyógyítsak, és nem bomba szaggatta roncsokat toldozzak-foldozzak. Nem. Ez nem az én dolgom."

Iszonyúan összezavarodtunk. Nem értettük, hogy egyáltalán miért mennek a magyar katonák oda, hogy ott mi történik. Úgy éreztük, hogy a fiúnak igaza van, hogy ez valami rossz dolog. Megfogadtuk, hogy segítünk Máriának.

Alig vártuk a másnap két órát, hogy a kulizás után mehessünk a táborba. Szidott is bennünket Józsi bácsi, a vasút megbízottja. Szóval alig vátuk, hogy a táborba érjünk, és rohantunk amúgy koszosan, porosan, izzadtan Máriához. (Hol volt már a szépségverseny!) Rohantunk... volna. Feró, aki atléta volt, már visszafelé szaladt: "Katonai dzsip és egy fehér sisakos katona. Ott volt az egész tábori vezérkar." Közelebb merészkedtünk, hogy lássuk, mi történik. Egy idő után kijött a barakkból egy tiszt, mögötte a fiú, utána egy géppisztolyos katona, egy másik pedig Máriát fogva jött ki. A tiszt valamit mondott Tündér Lalának, mire Mária felsikoltott: "A szüleimet ne! Csak a rendőrséget!" Most már az egész tábor látta,ahogy a fiút beültetik a két géppisztolyos közé hátulra, kezében a katona ruha, a sofőr mellé beugrik a tiszt, és a dzsip már indult is.

Vagy öt percig földbe gyökerezett lábbal álltunk. Aztán Nyuszka felkapott egy botot, Doki meg már fordul is. Ismertük már egymást annyira, hogy tudjuk, mindannyian egyre gondolunk. Bezsúfolódtunk a Wartburgba, és elindultunk.

"Gyerünk! Gázt neki! Nyomjad! Ne cammogj!" - kiabáltuk Dokinak, aki szegény izzadt, hiszen csak pár hónapos volt a jogosítványa, és most százhússzal ment hat személlyel a kocsiban. A járgány bőgött, rázkódott: remegett a mutató az órán, de végül megállapodott a 120-as számnál, a végpontnál. Meredten bámultuk az utat. Kigúvadt szemmel lestük, mikor tűnik fel végre a dzsip... Végre! Vagy húsz kilométernyi hajsza után megpillantottuk, egyre közelebb kerültünk hozzá. "Előzd meg! Gyerünk! Kerülj elébe! Keresztbe, fordulj keresztbe! - adtuk a vezényszavakat Dokinak. Végre keresztbe fordultunk az úton. Kiugráltunk a kocsiból, egy vonalban felsorakoztunk az út teljes szélességében. A kanyarban most feltűnt a dzsip.

Lassított, dudált, még lassított, megállt. "El az útból fiúk!" - kiabált a tiszt. Mi lassan megindultunk a dzsip felé. Ma már olyannak tűnik ez a jelenet, mint a Hét mesterlövész: egymás mellett, egymásban bízva, kemény, férfias tekintet... De ez akkor komoly volt. "Ez nem játék, fiúk!" - ugrott ki a tiszt a dzsipből. A fiú is kiabált:"Menjetek! Menjetek el! Hagyjatok!" Ha jól rémlik, egész idő alatt kiabált. Már nem volt több köztünk és a dzsip között, mint öt lépés. "Vigyázz!" - süvöltött Nyuszka, és a tisztre vetette magát, aki a pisztolyát akarta előrántani. A sofőr és a két géppisztolyos is kiugrott. "Állj, vagy lövök!" - kiáltották, de már nem maradt idejük rá, mert rájuk ugrottunk a botokkal. Védekeztek, mi támadtunk, ketten egyre, de ez most nem lovagi viadal volt. Ez már életre-halálra ment.

Aztán valahol eldördült egy lövés. Mindenki megdermedt, ijedten nézett a dörrenés irányába. Nyuszka elernyedt, beleomlott a tiszt karjaiba. "Nem akartam." - motyogta az. Most ugrott ki a fiú a dzsipből, hátára fordította Nyuszkát, az ölébe emelte a fejét. Nyuszka nyöszörgött, jobb oldalából csorgott a vér. Szép csendesen, melegen, mint csecsemőt a keresztvíz, bevérezte a fiút is. A tiszt a zubbonyát törölgette, talán kínjában. Ő is, mi is bálvánnyá meredten néztük a két fiút. Misi felnyitotta a szemét:

- Vigyél Máriához... Majd ő... meggyógyít.

Elítélt neve:

TARISZNYÁS GYÖRGYI

Az interjúkat készítette és az anyagot összegyűjtötte: Deák Éva

Ki volt dr. Tarisznyás Györgyi?

Tarisznyás Györgyi a Rajk-per "paksi tanítónője", 28 évesen került börtönbe, 34 volt, amikor szabadult. A hat évből három és felet egyedül, magánzárkában töltött.

Egyike volt a nagy per számtalan mellékszereplőjének - és egyike a kevés pártonkívülinek -, de az ő története alighanem mindegyikénél rejtélyesebb. Bizarr, valósággal megfejthetetlen epizódok követik egymást benne, akár egy fantasztikus, zavaros, feloldatlan krimiben. A váratlan fordulatokra máig sincs és talán már nem is lesz semmiféle racionális magyarázat. (Az ÁVH 1959-ben és 1961-ben alighanem minden iratot megsemmisített.)

A per, amint ezt ma már jól tudjuk, hazug és igazságtalan volt. Szereplői azonban zömmel politikusok voltak, akik tudták, hogy sokat kockáztatnak, és hogy van miért. Az övékénél igazságtalanabb tehát az a szerep, amit egy, a politikától távol álló, ártatlan és ártalmatlan fiatal lányra osztott ki a történelem.

A művelt, csinos tanárnő megismerkedett a jugoszláv nagykövettel - a tanúvallomásoknak ez a része igaz, a konstruált perek trükkje volt, hogy a valódi eseményeket képtelenségekkel keverték -, és az, rövid ismeretség után, megkérte a kezét. Ezzel zúdult rá a családra minden szerencsétlenség. A Rajk-ügy kirobbanásakor a nagykövet, Karlo Mrazovics már nem volt Magyarországon, így annál alkalmasabb volt arra, hogy a Rajk-Rankovics-találkozás megszervezésével vádolják és ennek kapcsán "tanúként kihallgassák" a menyasszonyát.

Györgyit 1949-ben letartóztatták, néhány hónapig "tanulta" szerepét a perben, aztán a tárgyalás után hol rettenetes magánzárkában sínylődött, hol cukrászdába, színházba, sőt haza is vitték, persze szigorú felügyelet alatt. Egy évvel a letartóztatás után lecsukták a szüleit, a nagyanyját és a barátnőjét, Záboji Marit - ez utóbbit később vele egy zárkába tették, feltehetően azért, mert a depresszió jelei mutatkoztak Györgyin. Vajon ki sajnálta meg az ÁVH-n? Miért érdekelte őket a kedélyállapota? És miért kellett eltüntetni az egész családot?

Az apja két év után meghalt a börtönben, vád, tárgyalás, ítélet nélkül, idegen néven. A mama, nagymama és a barátnő három év után szabadult, de egy ideig még kijelölt lakóhelyen, rendőri felügyelet alatt "inkognítóban" élt.

Györgyi történetének szokatlansága nem a szenvedéseiben rejlik, Rákosi börtönrendszere keményebben sújtott másokat (hacsak azt nem vesszük figyelembe, hogy egy védett helyzetből lezuhanó fiatal lánynak nehezebb volt mindezt elviselni, mint a politikus férfiaknak, akiket nem ért egészen váratlanul a bukásuk), hanem abban, hogy az ÁVH, mintha színházat rendezett volna, bevetette ellene minden trükkjét, megmagyarázhatatlan fordulatokat produkálva.

Nem vagyok történész, nem is próbálok lépést tartani az e kor történetét feldolgozó szakemberekkel. Csak néhány adattal és főleg néhány apró történettel igyekszem érthetővé, maradandóvá tenni, mi minden eshetett meg az emberekkel ezekben az években és pótolni egy asszony meg nem írt naplóját.

Györgyi 1921. szeptember 3-án született Pakson. Apja Tarisznyás Gerő, erdélyi születésű, örmény származású jogász, községi főjegyző; anyja Fülöp Margit, anyai nagyanyja - akinek a történetben szintén szerep jutott - Fülöpp Péterné Kotsis Margit. Tarisznyás Gerő 1917-ben került a paksi közigazgatáshoz. Fülöp Margit 16 évesen ment hozzá feleségül, 18 évesen szülte meg egyetlen gyerekét, Györgyit.

A paksi főjegyzői szolgálati lakás szép régi kúria - falán emléktábla: Itt lakott Deák Ferenc. Az ő volt szobájában növekedett Györgyi, amíg tízévesen Pestre nem küldték az Erzsébet Nőiskolába, bentlakónak. Nehezen viselte: a kedves, szelíd, csupa szeretetben felnövő kislány fájdalmasan nélkülözte a családot. Kitűnő tanuló volt, érettségi után a budapesti bölcsészetre iratkozott be, francia-német-művészettörténet szakra és továbbra is az Erzsébet Nőiskolában lakott, ahol dr. Radák Olga, az Intézet igazgatója, egy Eötvös Kollégium-szerű internátust létesített 10-12 kiváló volt növendék, egyetemi hallgató számára. Györgyi, doktorálása után, visszament Paksra, a kereskedelmi iskolában lett tanár, mindenki kedvence. (Óráira beült a tisztelendő úr, hogy a fiúk ne ostromolják szerelmükkel.)

Az egész család roppant népszerű volt Pakson, a joviális, életvidám főjegyző ismert volt emberségéről, hazafiságáról, szép felesége mindenkit megnyert kedvességével. Az apa élete röviden: családja Gyergyó-Ditróról származik, örmény nevük Gattai Gorove. A tanácsköztársaság rövid uralma alatt néhány napig Pestre vitték kihallgatásra, de bántatlanul visszaengedték. 1919-től főjegyző, a fehérterror alatt az első terrorcselekmények után sikerült közbelépnie és a továbbiakat megakadályoznia. 1944-ben a zsidók gettóba hurcolását nem állíthatta le, de a bevagonírozásnál minden igyekezetével könnyített a sorsukon. Az 1975-ben kiadott, Memento Magyarország 1944 című könyv 48. oldalán ez olvasható: "Akadt egy közigazgatási vezető, Paks község főjegyzője, aki a németek embertelen parancsát nem teljesítette. Példája, sajnos, majdnem egyedülálló volt. Tarisznyás Gerő főjegyző, amikor megkapta a megszállók parancsát, hogy a több mint 200 éves múlttal rendelkező paksi hitközség tagjait gettóba vitesse, felállt az íróasztala mellől, s kijelentette a német tiszteknek és a kíséretükben levő csendőrparancsnoknak, hogy ő ebben nem vesz részt. Azonnal lemondott állásáról és hiába fenyegették, megtagadta a közreműködést..."

A család népszerűségét még növelte a csinos, okos, művelt Györgyi, emberszerető és egyenes jellemével, már fiatalon meglepő bölcsességével és igazságszeretetével: ítéletében mindenki mindig megbízott. Talán nagyon is tartózkodó és fegyelmezett volt, legalábbis ilyennek ismertem huszonkét évi barátságunk alatt. Lehet, hogy ez a börtönévek következménye volt, valószínűbb, hogy az alaptermészete, de mindig szerette volna az ember, ha kicsit elhagyja magát, feloldódik, ha nem olyan gondos és tökéletes.Érdekes arcú, fekete szemű, fekete hajú lány volt, kisportolt alakú, könnyű járású. Remekül tudott angolul, franciául, németül, a börtön után oroszul, kicsit olaszul, szerbül is.

1955-től, a Corvina Kiadó megalakulásától a kiadó munkatársa volt, 1972-től művészeti főszerkesztője. Tanított nyomdásztanulóknak kiadói ismereteket, a Rádióban, TV-ben éveken át ismertetett művészeti kiadványokat, írt recenziókat és sokat fordított. A kiadó megbízásából gyakran utazott, művészeti könyvek szerkesztése során járt Egyiptomban, Norvégiában, Franciaországban, a Szovjetunióban, a szomszéd országokban.

Ezek azonban már a felszabadulás utáni életének eseményei, a börtön előtt csak tanárkodott Pakson - az iskolában, elhurcolása után, el kellet távolítani azokat a tablókat, amelyeken ő tanárként szerepelt és nyilvános gyűlésen, ökölrázással elítélni hazaárulását.

1955. február 28-án szabadult, rehabilitálták. Szabadulása után azonnal (1955. március 17-én) elhelyezkedett a Corvina Kiadónál és ott dolgozott élete végéig mint a kiadó legtiszteltebb munkatársa, művészeti főszerkesztője. Itt ismerkedtem meg vele 1957 áprilisában és itt lettünk igazi jó barátok. Nyugdíjba menésekor a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta.

1960-ban férjhez ment Farkas István újságíróhoz.

1979-ben meghalt rákban.

Ennyi a rövid életrajza.

Megpróbáltam letartóztatásától kezdve, mozaikokból összeállítani rab-életét, annak alapján, amit anyja, férje és barátnője elbeszéléséből szalagra vettem, amit nekem vagy más

barátainak mesélt és amit ki tudtam deríteni a sajtóból, dokumentumokból. Minél tovább érdeklődtem, annál világosabbá vált, mennyire igyekezett magába zárni az egész történetet, még a férjének sem mesélt, még az anyjának sem, aki pedig hasonlókat élt át. (A mama:"Valahányszor megemlítettem a börtönt, Györgyi azt mondta: Hagyjuk ezt most, Édesanyám!")

A hatvanas évek elején történt, hogy munka után lementünk ketten a Duna alsó rakpartjára, napozni és én erőt vettem magamon, félretéve minden aggodalmaskodásomat, tapintatomat, faggatni kezdtem. Talán jól is esett neki, hogy egyszer beszélhet róla, mert részletesen, elejétől végig elmondta menyasszonysága, elfogatása és börtönélete történetét. Megfogadtatta velem, hogy soha senkinek meg nem említem, le nem írom, mert akkor őt visszaviszik. Idáig megtartottam a szavamat és - sajnos - még magamnak sem írtam le, egyrészt, mert féltem (még nagyon is tudtuk, hogy ilyen írást nem tartogat az ember magánál), másrészt azért sem, mert bíztam benne, hogy egyszer megírja ő maga. Sajnos mindvégig elzárkózott előle, pedig mikor már beteg volt, nemcsak én noszogattam, hanem az Onkológiai Intézetben a kezelőorvosa is. Tudta, hogy túlságosan meggyötörné az emlékezés, már nem érezte magát erősnek.

Györgyi megismerkedik a jugoszláv nagykövettel

1948. január 11-én, Dinnyés Lajos miniszterelnök felkérésére dr. Klein Antal, Tolna megyei kisgazda párti képviselő nagy vadászatot rendezett, a budapesti diplomáciai testület vezetői számára. Meghívták Tolna megye és Paks vezető embereit, így természetesen a főjegyzőt és családját is. Így mondta ezt el Tarisznyás Gerőné, Györgyi anyja:

"Nagy rendőri biztosítás volt a prominens vendégek miatt, a vadászat után 120-140 személyes vacsora. Györgyit, mint francia szakos tanárt, a francia nagykövet mellé ültették. A vacsora utáni bálon ismerkedett meg Karlo Mrazoviccsal, a jugoszláv nagykövettel, egy jó megjelenésű, magas, szikár fiatal horváttal,aki tökéletesen beszélt magyarul, iskoláit itt végezte. Úgy három hétre rá meghívót kapott Klein Tóni bácsi és Györgyi Mrazovicstól, a lengyel nagykövetség tiszteletére rendezendő estélyre. Györgyi barátnőjét, a Budapesten élő Záboji Marit is meghívták; ő a két kisfiával gyakran időzött nálunk, így a vadászatkor is. Tóni bácsi, "gardírozta" a lányokat, jól mulattak a fogadáson, reggel már Pakson voltak. Két hétre rá jelentkezett nálunk a követség: a nagykövet úr szeretné tiszteletét tenni. Meg is jelent, a titkárával együtt. Ez többször megismétlődött, Györgyi is járt Pesten, Záboji Marinál lakott és eljártak Mrazoviccsal színházba, vacsorázni. Mrazovics hamarosan megkérte a kezét, azzal, hogy ha mi beleegyezünk, engedélyt kell kérnie Titótól, hogy külföldi lányt vehessen feleségül. Azt mondtuk, várjanak, Gerő semmiképpen mem akarta, hogy a lánya külföldre menjen férjhez, amúgy is túl friss az ismeretség."

Egy júniusi napon fent sétáltak a budai hegyekben, Mrazovics körbe tekingetett, figyelte, ide is követik-e. Tudta, hogy valami készül, féltette Györgyit.

Nem sokkal ezután áthelyezték Mrazovicsot Moszkvába nagykövetnek. Györgyi többé nem hallott róla.

Elhurcoltatása

A mama: "1949. június 15-én Györgyi a Duna túlpartján strandolt, amikor két férfi kereste otthon. Csónakkal átmentek érte, megkeresték Tóni bácsit is és közölték, hogy Pestre kell vinniük őket, de pár óra múlva vissza is hozzák. Ettől fogva addig, amíg a főtárgyaláson a hangját meg nem hallottuk a rádióban, nem tudtunk róla semmit.

Ifjabb Klein Antallal felmentem Pestre az Igazságügyi-minisztériumba, ahol ismerősünk dolgozott, Dulin Jenő, volt szekszárdi ügyvéd. Fogadott benünket, a segítségét kértük. A válasz: - Az ÁVH állam az államban, nem tehetek semmit. - Klein képviselőtársai is hiába próbálkoztak. Mindenkit megkerestem, akit csak fel tudtam hajtani, így egy paksi Goldstein-lányt is, akiről hallottam, hogy az ÁVH-n gépírónő. Azt felelte, szívesen segítene, de azt sem tudja, a szomszéd asztalnál mi történi. Felkeresett egy paksi cipész fia, felajánlotta, hogy talán a nővére, aki egy orosz tisztnek a barátnője, tudna segíteni.

Elmentem hozzá, találkoztam nála az orosz tiszttel is, aki magyarul jól beszélt - azt mondta, az apja itt volt görögkatolikus pap. Megígérte, hogy másnapra megtudja, hol van Györgyi. Másnap azt a hírt hozta, hogy Györgyit Kistarcsára internálták, találkozott vele. Valójában Györgyi soha nem volt Kistarcsán. Egy kis zsebkendőt küldtem Györgyinek, életjelként, harmadnap a tiszt jelentette, hogy átadta, Györgyi nagyon örült. Természetesen ez sem volt igaz. Ezután is többször találkoztam vele, mindig beszámolt Györgyiről és - meglepetésemre - soha semmit nem fogadott el szolgálataiért. Felajánlotta, hogy kiszökteti az egész családot Ausztriába, várjuk meg ott Györgyi szabadulását. Elképzelhető, hogy a határon akart lebuktatni minket, alighanem nem is volt orosz, hanem ÁVH-s. Egy idő után megszakadt a kapcsolat, nem lehetett őt többé megtalálni.

A tárgyalás előtt

Györgyi mesélte nekem, hogy az első éveket az egy szál nyári ruhájában töltötte, a saját kabátjával takaródzott, később kapott férfi rabruhát. Rengeteget fázott a fűtetlen cellákban. Kihallgatásai közben egy Bauer nevű ávós pofozta. Hamarosan hajlandó volt bármit bevallani, kívánságra betanulta a szerepet. A tárgyalás előtt elvitték ahhoz a belvárosi kozmetikushoz és fodrászhoz, ahová addig is járt, lezárták az utcát és az üzletben csak az az egy személy maradhatott, aki őt kezelte; bevitték a börtönbe Szita szabót, a legnevesebb ruhaszalon tulajdonosát, hogy kosztümöt varrjon neki.

Erről a három hónapról, júniustól szeptemberig, nagyon keveset tudunk. Egyedül volt, megfélemlítve, megalázva, az Andrássy út 60. pincéjében (zárkájában patkányt látott és ez olyan kétségbeesési rohamokat váltott ki, hogy áttették kicsit jobb cellába). Az éjszakai kihallgatások agyonfárasztották. ÁVH-s szokás szerint felváltva hallgatták ki "jó" és "rossz" emberek, hol megalázták, hol vígasztalták, hol élve rothadással fenyegették, hol azonnali szabadulással kecsegtették.

Vándor Györgyi, ugyanennek a pörnek egy másik "tanúja", ezt írja önmagáról visszaemlékezéseiben: "Nekem a pincében, ahol a falról csorgott a víz, az éhezésben a mosdatlanságban hetek alatt fogyott el az erőm. Elkövetkezett az az állapot, amikor már nem volt akaratom és önálló gondolatom."

A tárgyalás előtti napokban kávé, sütemény, gyümölcs járta és folyt a szerep bemagoltatása. A terembe lépve kézitáskát nyomtak a kezébe, hogy minél meggyőzőbb legyen "civil tanú"-jellege.

A Rajk-per tanúja

1949. szeptember 16-án kezdődött a főtárgyalás. A vádlottak és tanúk (Zinner Tibor történész szerint kétszázhatvanan, más források szerint kétszázan voltak, de nem szerepeltek egyszerre) jobb koszton kissé felerősítve, elegánsan, sötét öltönyben, fehér ingben nyakkendősen jelentek meg. Györgyi az új kosztümben volt. (Kétségbeesetten tiltakozott a lefényképeztetés ellen - lehet, hogy ezért nincs róla fénykép a tárgyaláson lehet, hogy azért, mert megbízható, megnyerő külseje alkalmatlanná tette a szerepére.)

A főtárgyaláson bíró: dr. Jankó Péter tanácselnök (aki később öngyilkos lett); népbírák: Barcs Sándor értelmiségi, Czéh József parasztember, Simon Lajos bőrmunkás, Konta Gyuláné gyári munkás; ügyész: dr. Alapy Gyula.

Ezt írja a tárgyalás másnapján (!) megjelent, tehát feltehetőleg előre kinyomtatott "Kék könyv".

"*Rajk László és társai a Népbíróság előtt*" *Szikra, 1949.*

Tanúkihallgatások (részlet)

"*Ezúton Tarisznyás Györgyi paksi tanítónőt hallgatták ki tanúként.*

Elnök: Beszéljen először arról, hogy Ön Mrazovics jugoszláv követtel hogyan ismerkedett meg.

Tarisznyás: Mrazovics jugoszláv követtel 1948 januárjában egy vadászaton ismerkedtem meg, amelyet dr. Klein Antal vadászterületén, a Paks melletti Biritópusztán tartottak.

E: Ön az ismeretségkötés után a budapesti jugoszláv követségen is tett látogatásokat?

T: Igen. Az első találkozás után ismét összejöttem Mrazovics jugoszláv követtel a lengyel követség fogadásán a Park-Klubban és jó barátságba kerültünk. Többször felkeresett Pakson, ahol szüleimmel lakom és ha néha Pesten jártam, én is meglátogattam őt a jugoszláv követségen.

E:1948 szeptemberében Önhöz egy konkrét kéréssel fordult, hogy valami vadászatot tegyen lehetővé Klein Antal vadászterületén a barátaival?

T: Igen.

E: Erről beszéljen.

T: 1948. szeptemberében az egyik napon, ahogy az iskolából hazafelé jöttem, a házunk közelében találkoztam Mrazoviccsal. Panaszkodott, hogy figyelik és a magyar barátaival is úgy kell találkoznia, hogy azoknak ne legyen kellemetlenségük belőle. Engem kért meg, hogy beszéljek Klein Antallal, tegye lehetővé, hogy néhány barátjával a legközelebbi napok egyikén lejöhessen Biritópusztára vadászni. Én azt mondtam, hogy mindjárt át is megyünk a Baumann-féle vendéglőbe, mert tudtam, hogy Klein Antal ott tartózkodik. Ez ott van Pakson. Átmentünk oda. Dr. Klein Antal és Mrazovics megbeszélték, hogy a legközelebbi napok egyikén le is jönnek vadászni. Akkor Mrazovics arra kért engem, hogy én is kísérjem el őt a vadászatra. Ennek semmi akadályát nem láttam és vállalkoztam is rá.

E: Most azt mondja el, hogy ez az úgynevezett vadászat hogyan volt megszervezve, Mrazovics hogyan és kivel érkezett oda?

T: A legközelebbi napok egyikén kimentünk a szekszárdi országúton a 116-os kilométerkőnél levő MÁVAUT-megállóhoz. Innen néhány száz méterre van egy dülőút, ott várakozott egy homokfutó két lóval. A kocsin Klein Antal ült. Elmondta, hogy Mrazovics arra kérte őt, hogy maga jöjjön érte kocsival. Kb. fél óra várakozás után feltűnt Mrazovics autója, amelyből ő és egy zöld lódenkabátos, sötét szemüveget viselő férfi szállt ki. A rendőrségen történt szembesítés során megtudtam, hogy az illető Rajk László volt belügyminiszter. Ismerősnek tűnt fel az arca, de akkor nem ismertem fel. Felültünk a kocsira és Biritópuszta irányába mentünk a dülőúton. A pusztán a házaktól távol megálltunk. Klein Antal a kocsin maradt. Megmagyarázta, hogy merre menjünk el a legközelebbi csőszkunyhóba, ahol a magunkkal hozott élelmiszerekből az uzsonnát is el lehet készíteni. Mrazovics és a zöld lódenkabátos férfi magukhoz vették a két vadászpuskát és elindultak a jelzett irányba.

E: Ezen az úgynevezett vadászaton Mrazovics és Rajk László milyen magatartást tanúsítottak az Ön megítélése szerint?

T: Mikor odajöttünk a csőszkunyhóhoz, észrevettem, hogy ott egy férfi várakozik vadászruhában, vadászpuskával. Körülbelül negyvenéves lehetett és középmagas termetű volt. Mrazovics arra kért, hogy maradjak a kunyhóban és készítsem el az uzsonnát. Nekem feltűnő volt, hogy ezt a férfit nem mutatta be, mint ahogy, amikor az autóból kiszálltak, a másikat sem. Ők azután a kunyhó előtt fel-alá sétálva beszélgettek és a kunyhótól távolabb is. Ha néha a közelembe jöttek, akkor hallottam, hogy az egyik férfi valamilyen szláv nyelven beszélt. Biztosan tudom, hogy nem oroszul, valószínűleg szerbül. A zöld lódenkabátos férfi magyarul beszélt és Mazovics tolmácsolt kettőjük közt. Mikor a közelembe értek néha, néhány szót megértettem a beszélgetésükből, például azt, hogy Mrazovics Jugoszláviáról beszélt és azt mondta, cselekedni kell. A másik férfi, az az ismeretlen férfi, ezen a szláv nyelven beszélt, úgy hogy az ő kijelentéseit nem értettem. A zöld lódenruhás férfi magyarul beszélt. Azután valami Pálffyról is beszéltek, akiből hadügyminiszter lesz. Többször hallottam említeni Rákosi és Farkas miniszterek nevét is. Miután befejezték a beszélgetést, bejöttek a csőszkunyhóba és ott pár falatot ettek.

Mrazovics látva, hogy én magyon kedvetlen vagyok, hozzám fordult és velem kezdett el beszélgetni. Azután visszafelé indultunk el a kocsihoz, az ismeretlen férfi pedig a két kísérőjéhez ment és együtt indultak el a Csámpapuszta irányába. Amikor a kocsi már

elment, megmondtam Mrazovicsnak, hogy úgy érzem, ő nem is akart vadászni, csak találkozni akart valakikkel, és én csak azért kellettem ott, hogy kirándulás jellegét kölcsönözze a vadászatnak, illetőleg azt mondtam, hogy felesleges volt engem odahívni, mert úgy látszik, ő nem velem akart találkozni, hanem más célja lehetett ezzel. Mrazovics mentegetődzött és azt mondta, hogy a kunyhónál álló zöld lódenkabátos férfi neki régi ismerőse és úgy elbeszélgettek, hogy a vadászatról meg is feledkeztek. Azután felültünk a kocsira és Klein Antal visszavitt a szekszárdi országútra, ahol Mrazovics és Rajk László beültek az autóba. Mielőt elindultak volna, Mrazovics félrehívott engem és azt mondta, hogy ne szóljak erről a találkozásról senkinek. Én akkor ingerült voltam és azt mondtam neki, hogy teljesen felesleges volt engem elhoznia, mert úgysem az én társaságom volt neki fontos. Azután elindultak Pest felé, én pedig felültem Klein Antal kocsijára és bementünk Paksra. Én az úton is megmondtam, hogy nem tetszik nekem ez a találkozás és úgy látszik, a személyem csak azért volt fontos, hogy valami ürügyet fedezzek, ami nem egészen tiszta.

E: Jöjjön ide kérem. (T. a bírói emelvényhez lép.) Az itt ábrázolt képen felismeri azt a személyt, aki a csőszkunyhónál várakozott? Nézze meg.

T: (Megnézi a képet.) Igen, felismerem.

E: Határozottan felismeri?

T: Igen.

E: Megállapíttottam, hogy ez a kép, amelyen a tanú a szóban levő személyt felismerte, Rankovicsnak az iratoknál elfekvő fényképe.

Ehhez Györgyi elbeszéléséből annyit, hogy volt ugyan a szőlőben csőszkunyhó, de nem ott, ahol a forgatókönyv szerint kellett volna lennie, ezért a tárgyalásra érkezett kíváncsiskodó nyugati újságírók odautazását néhány napig halogatták és ezalatt hirtelenjében összeeszkábáltak egy csőszkunyhót. Az ÁVH előzőleg 20 csőszkunyhót fényképezett le.

Azt is elmondta nekem, hogy azon a napon, amikor ő az állítólagos csőszkunyhóban az állítólagos vadászokat kísérte, éppen tanított, be is írt az osztálykönyvbe, de később hallotta, hogy az alibit igazoló osztálykönyvet eltüntették.

A másik tanú dr. Klein Antal
(Részlet ugyancsak a "Kék könyv"-ből)

"Ezután Klein Antalt hallgatják ki.

E: Mondja el, mikor milyen körülmények között ismerkedett meg Mrazoviccsal.

K: 1948 végén itt Budapesten a Park-Klubban rendezett lengyel estre voltam hivatalos községünk főjegyzőjének, Tarisznyás Gerőnek Györgyi nevű leányával. Amikor odaértünk a Pakr-Klubba, a termek már zsúfolva voltak vendégekkel, de ahogy beléptünk, azonnal ott termett Mrazovics jugoszláv követ, aki bennünket egy nálam rendezett vadászatról ismert, hozzánk csatlakozott, engem röviden üdvözölt és azonnal Tarisznyás Györgyinek melegen kezdett udvarolni, úgyhogy az egész est folyamán Tarisznyás Györgyivel foglalkozott. Az est után másnap hazamentünk. Nyolc-tíz nap múlva, midőn bementem Paksra - Pakstól néhány kilométernyire van Biritópuszta - találkoztam Tarisznyás Gerő községi főjegyzővel, aki elmondta, hogy most telefonált Mrazovics, hogy még a mai est folyamán lejön hozzá vacsorára. Tarisznyás kért meg engem, hogy maradjak ott, hogy így legalább a követnek legyen társasága. Mrazovics este 7-8 körül tényleg beállított Budapestről autóval. Ott volt vacsorán, egész idő alatt Györgyivel foglalkozott. Hazamentem, ő valószínűleg a reggeli órákban ment az autójával vissza Budapestre. Néhány nap múlva ez megismétlődött. Gyakrabban járt le Tarisznyásékhoz. Utána több hónapig nem láttam, csak hallottam, hogy igen erősen udvarol Tarisznyás Györgyinek, gyakran jár le hozzájuk és híre járt, hogy el akarja venni feleségül."

Ezután Klein szóról szóra ugyanúgy mondja el a Mrazovics-Rajk "vadászatot", mint Györgyi. A végén: *"Kérem, kezdetben egészen természetesnek találtam, hogy Mrazovics Pakson akar vadászni, mert tudtam azt, hogy az én vadászterületem vadakban bővelkedik.*

Megértettem azt is, hogy megkért, hogy a dülőúton lovaimmal, kocsimmal vigyem be, mert oda autóval bemenni nem lehet, az homokos, bakhátas út. Megértettem azt is, hogy inkognitóban akar vadászni, de amikor 2-2,5 óra után vadászzsákmány nélkül jöttek vissza, akkor kezdett nekem az egész dolog gyanús lenni" stb. A fényképen ő is felismeri Rajkot.

Fentiek kiegészítéseképpen: a História 1987. évi 5-6. számában "Meg nem történt találkozó" címmel megjelent egy levél, amit Klein Imre, Klein Antal egyik, külföldön élő fia intézett 1949. november 10-én Pfeiffer Zoltán volt kisgazda párti politikushoz, New Yorkba. Ezt írja többek közt: "*Édesapám minden rá-beszélésem dacára sem volt hajlandó velem jönni külföldre. (...) Egy alkalommal, még 1947 szeptemberében, Dobi titkárnője, aki apámat a régi Kisgazdapártból ismerte, behozta Dobit hozzánk. (...) A mi jó erős paksi kadarkánkból nem kellett sok és Dobi bizony hamar jó hangulatba került és másnap délig mulatott. (...) Ettől kezdve, ha útba esett, mindig bejött hozzánk és természetesen mindig hangulatosan távozott. Ilyen előzmények után jött létre 1948. január 11-én nálunk, ill., mivel a mai Magyarországon magán vadászterület nem létezik, a Dunaszentgyörgyi Vadásztársaság területén, melynek én tagja voltam, egy vadászat. (...) Tudni kell, hogy apám soha életében nem vadászott. (...) Dinnyés felhívatta apámat a Miniszterelnökségre és közölte vele, hogy ő is lejön, de ezeket és ezeket még meghívja, így lett ebből állami vadászat. (...)*

Ettől az időtől fogva Mrazovics gyakran jár le Paksra Tarisznyás Györgyihez. Egyik ilyen alkalommal engem magával vitt fel Pestre az autójával, ez áprilisban lehetett. Ezután biztos tudomásom szerint Mrazovics még egyszer volt Pakson. Májustól kezdve, ezt határozottan merem állítani, Marazovics egyszer sem volt Pakson. (...) Többet nem hallottunk róla, csak újságból olvastuk, hogy moszkvai nagykövetté nevezték ki. (...) Több mint egy évre rá letartóztatta az ÁVÓ apámat és Tarisznyás Györgyit. (...) Mindkét család csak a szept. 11-én kiadott vádiratból szerzett tudomást, hogy mibe is keverték bele őket. (...) Tarisznyás Györgyi vallomásában azt állítja, hogy apám a 116-os kilométerkőnél egy homokfutóval, melybe két ló volt befogva, várta Mrazovicsékat. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy nincs is olyan homokfutó kocsink, amibe két lovat be lehetne fogni. (...) Kölcsönözni sem tudott volna apám, mert a környéken nincs senkinek. (...) Miért volt szükséges Mrazovicsnak, hogy a 6-os úton jöjjön hozzánk? Apám azt vallja, hogy azért kellett kocsival kimenni neki a 6-os úthoz Mrazovicsért, mert onnan nem lehetett a dülőúton bejönni autóval hozzánk. Apám 32 éve élt Biritón, csodálatos, hogy ne tudná, hogy hozzánk a kölesdi út vezet és közvetlenül e mellett van a kastélyunk. Ez elsőrendű kövesút, ezt Mrazovics is tudta. (...) Azonban sem Rajknak, sem a tanúknak a vallomása nem világítja meg, hogy a másik fél, Rankovics, hogyan került a helyére, a csőszházhoz. Vagy Rankovics annyira ismerős volt a tereppel, hogy autójával átjőve a jugoszláv határon, egyenesen a mi szőlőnkbe talált? (...) Ha Rajkot kalauzolni kellet, jugoszláv kollégája hogyan ismerhette a dülőutakat? (...)"

Az egész magyar sajtó leírta ezt a találkozást. Idézek egy cikkből - hangja, stílusa jellemző a korra! Ez áll a Magyar Nap 1949. szeptember 16-i számában, "Itt szőtte gyilkos terveit a Tito-Rajk-banda - Látogatás a paksi csőszkunyhóban" címmel.

"*...Az apró csőszházat, a megbeszélés színhelyét, szinte eltakarja a futószőlő. Itt bújtak be a házacska alacsony ajtaján, behúzott nyakkal a settenkedő árulók, az alattomos gyilkosok. Ez volt a kígyófészkük. Itt főzték ki ördögi tervüket: Rákosi Mátyás és a magyar nép vezetőinek meggyilkolásáról és a magyar munkások és parasztok rabszolgasorsáról.(...)*

Dáridók a kastélyban. A dolog természetesen nem a csőszházban kezdődött. Biritópusztán, a legnagyobb kényelemben élt Klein Antal, sváb földesúr; 800 hold szőlője volt, (...) ebből 300 mostanig megmaradt. (...) Folyt itt a bor, a dáridó, körvadászatok követték egymást. (...)

Györgyike királynő lesz. Tarisznyás Györgyi, a kémek kalauza, paksi gyerekeket tanított. Benn a városban megtudtunk egyet-mást az elcsapott reakciós jegyző lányáról. Nagyravágyó teremtés volt. Először tolmácsnak hívták a vadászatokra, azután ott is ragadt Mrazo-

vics mellett. Időnként eltűnt a városból amerikai luxuskocsikon, ki tudja, hová... Aztán elterjesztették a paksi kulákok, hogy jönnek majd az angol ejtőernyősök és Györgyike királynő lesz. Tündöklés és hatalom. Ilyen vágyai voltak annak a lánynak, aki kémeket csempészett a dülőutakon és aki a szende kis tanárnő álarca mögül bele mert nézni a rábízott gyermekek szemébe, akiknek nem szánt mást, mint nyomorúságot, reménytelenséget, gyötrelmet, háborút, halált... Hideg, számító, kegyetlen gonoszsággal. (...)"

Györgyi találkozása Rajkkal

Farkas István a férj: "A nyilvános tárgyalást megelőzően több tárgyalást rendeztek, hogy a rabok ne tudják, melyik az igazi. Az első ilyen tárgyaláson Györgyi Rajk mellett ült és észrevette, hogy Rajk szeme az ő füző nélküli cipőjére tévedt, vagyis láthatta, hogy ő is őrizetes, nem tanú. Rajk addigra mindent beismert, de arra a kérdésre, ismeri-e a mellette ülő tanút, azt felelte, hogy nem ismeri, de kijelenti, hogy a kisasszonynak fogalma sem lehet a történtekről."

Györgyit élete végéig gyötörte, hogy Rajk ellen vallott, azzal vádolta magát, hogy felelős egy ember haláláért. Szabadulása után papnak is meggyónta, de a lelkiismereti terhet ezzel sem tudta letenni.

Farkas Vladimir 1952-ben maga is elmondta Kovács Istvánnak, hogy a paksi találkozó nem történt meg, teljesen nevetséges vád volt és 1990-ben megjelent könyvében (Nincs mentség. Interart Stúdió) így ír: "Korábban értesültem egy olyan Rajk-Brankov vallomásról, amelyet teljesen képtelennek és abszurdnak tartottam. Ez Rajk és Rankovics jugoszláv belügyminiszter illegális paksi találkozójára vonatkozott. Amikor tudomást szereztem arról, hogy Rajk László hazánk területén találkozott vele, azt mondtam magamban, hogy ez nem lehet igaz. De nem csak én gondolkoztam így a paksi találkozóról. Tudomásom szerint ekkor történt meg először, hogy Péter Gábor reggeli eligazításainak egyikén e kételynek, bár vicces formában, de többen hangot is adtunk. Szücs Ernő rendkívül indulatosan letorkolt bennünket. Akkor még nem tudtam, hogy ő vette kézbe a Rajk-ügy e képtelen mozzanatának kidolgozását." Később maga Fjodor Bjelkin szovjet államvédelmi tábornok is azzal vette kézbe a kihallgatások irányítását, hogy "még" egy Paks nem fordulhat elő". Cinizmusukra jellemző, hogy felismerésük nem változtatott a magatartásukon.

(Folytatjuk)

(Utánközlés. A tanulmány 1993. decemberében jelet meg, a JPT kiadásában.)

Versei közlése alkalmával - megragadva a lehetőséget - köszöntjük Földesi Jánost, a madocsai népi együttes vezetőjét, aki 1986. augusztus 20-án a Népművészet Mestere kitüntetést kapta.

A Paksi Mozaik betiltott 10. számában jelent volna meg.

Földesi János

Csillag-sors

Csillag-sors: a fénye
örlő-porba vész,
de összefog lelket és kezet:
ragyog, fénylik, izzik,
világít minden lépés,
mely innét tovább vezet.

Csillag-sors az enyém,
mert láthatatlan, megfoghatatlan:
nem taps és áldicséret kísér.
Örök gáttal küzd a kis ér,
de a parttól sose szakadt el.
Porszemnyi-létért vezekel
bölcsőtől a sírig csupa-szentség,
szakadatlan, nyűhetetlen fenség.

Csillag-sors az enyém,
de nem a mennyekben,
itt a por világban
lüktet az emberben,
hogy arcod tükrén
ragyogjon a léted,
s ha kell feltüzelje véred!

Nincs szebb sors:
csillag-járáson úttalan
egynek a többiért
fényleni, elkopni mindúntalan.

Régi nyárvég

Birkanyáj szanaszét,
ki legel, ki fekszik,
a szárkéve lángjánál
Rostás György melegszik.

Kenyeret morzsolgat
sógora, Seregi,
kemény hátát ülve a
szárkupacnak veti.

Üveget nyakalnak
isten mosolyával,
így derülnek deresen
az őszi sugárban.

Fölöttük a légben
két varjú verekszik,
űzi, - hajtja a párja:
diót visz az egyik.

Zúg-búg a harangszó
delet köszönt rájuk,
békét, derűt áraszt a
füstölgő pipájuk.

No de olykor látnád,
milyen a haragjuk:
csillagot is leverné
ha elérné a botjuk.

Száraz volt az ebéd,
nem különben reggel,
csúszik majd a vacsora:
bableves csülökkel.

Juhászok, besenyők,
így éltek ők régen
nagy idők szép szomorún
szállnak át az égen.

Földesi János

Egész és a részek

Itt születtem.
Húsból vérből idevaló.
És lettem e táj
kínja, öröme vallató,
kútjának szomjúzó vize,
megőrzött tánca, dala,
s szavának virágos ize,
sava, borsa, átka,
vigályos nagy öröme,
mint lakziján a mátka.

Fogva tart itt minden:
mint az erdő az illatot,
a nagy ég fölöttem
a sok fényes csillagot,
mint nap a fényét,
az ember ősi reményét,
mint ez a határ
virágot, göröngyöt,
mint kagyló az igazgyöngyöt.

Itt vagyok fecskefészek:
az Egész és a részek,
Édesanyám s Apám
aranyló emléke,
mit verssel és könnyel
mosok most fehérre:
átölellek megtartó erő,
itt végy karjaidba temető,
mint gyümölcs a magot,
leszálló est a harmatot,
hajnalfény a napot.

Élet és halál között

Szenvedések titkos erejében
feltámadnak a remények:
mit alvahordtak magukban
a százados vetések.

Milyen út, milyen sors
élet és halál között:
mindenkor hűséggel
e néphez, e tájhoz kötött.

Öröm és bánat:
bölcsőn és koporsón,
kezdő és elszakadt szál
az idő orsón.

Add szülőföld, hogy halljak én
köröttem gyermekzajt,
dalt, mesét, mit egykor adott
a kialvó lámpafény:
hogy ne lássam száraz,
daltalan ágát a fának,
mit őseink ültettek
szívünk gyökerén!

Mert
mit ér az érzésnélküli
üres értelem,
s mit ér a szív,
ha gyökértelen?

Élet és halál között
én boldog vagyok:
hogy sorsom e néphez,
e röghöz tötött.

Inotai Imre fotója

HALÁSZ KÁROLY

festő, szobrász, művésztelep- és képtáralapító

Szabó Júlia

Századunkban kevés művésznek adatott meg, hogy szülőhelyén alkossa meg életművét. A szülőhelyhez való jog különösen Közép- és Kelet-Európa művészei számára volt kétséges. Egy emberöltő alatt olykor három országhoz is tartozhatott egy-egy város. Ma is tele van ez a térség menekülőkkel. Volt, aki csak egy másik országrészbe költözött vagy meglátogatta ismerősét, rokonát, s örökre elvesztette szülőhelyét. Aki pedig nem mozdult el szülőhelyéről tanulmányai befejezése után, sok esetben azt vállalta, hogy a nagyobb szellemi központoktól távol, periférián dolgozzon.

Halász Károly erre a feladatra vállalkozott. Alkotásai és művészeti életet szervező tettei nyomán azonban Paks Európa és Magyarország egyik termékeny perifériája lett. A várossal való kapcsolatában Halász Károly nem ápol semmiféle mítoszt, természetes élettere a város, állandó lakhelye, otthona. Első tanára Kasselik László táj- és portréfestő volt, akinek tájképei és önarcképe az elmúlt évben nyílt Paksi Képtárban találhatók. A képtár Halász Károly és barátai közös műve, 1991-ben közadakozásból létrejött modern művészeti múzeum, amelyben jelen van a város és Tolna megye festészeti múltja a századelőig, s mindazoknak a jelentős magyar és külföldi alkotóknak az ajándékba adott művei, akiket valami odaköt a városhoz, a vizuális alkotótelephez. Jelen van itt a Pécsi Műhely, vannak Pakson készült, Paksra küldött alkotások Kölnből, Itáliából, Brassóból. A képtárban megbecsült, méltó helyre került mindez. S mindebben Halász Károlyé a kezdeményező szerep!

Kasselik, a posztimpresszionista stílusú dunai tájképek és tömör, erős portrék alkotója egyszerű, következetes képépítésre taníthatta az ifjú Halász Károlyt, aki végül a pécsi művészeti gimnáziumban érettségizett, és a Pécsi Műhelyben érett művésszé. Ezt a tényt mindig vállalta és vállalja ma is Halász Károly. Többször meghívta az általa szervezett művésztelepre tanárát, Lantos Ferencet, akinek fegyelmezett, racionális természetinterpretációját megfigyelte és egyéni módon követte. Az 1960-as években Halász Károly számára természetes kifejezőeszközök lettek a mértani formák, a kiérlelt színfokozatok, ellentétek, és csak látensen voltak jelen bizonyos tájképi elemek, melyek címekben, formákban még a hetvenes években is visszatértek. Ilyen cím a Magasles, melyet festmények, grafikák sora reprezentál, vagy hasonló a Piros sugaras, Kék sugaras elnevezés.

Lantos Ferenc és a Pécsi Műhely a geometria és az organikus világ összefüggéseit kutatta, rajzolta, festette, mintázta. Ezt az empírikus-filozófikus képfelfogást Halász Károly magáévá tette és a mai napig képviseli, jóllehet egyénisége alkalmas volt meglepő felfedezésekre, intuitív megvilágosodásokra, máskor tragikus felismerésekre is.

Halász Károly: Egyetemi végzettségem. Útibőrönd, fénykép, 1973

Halász első korszakának fegyelemmel és játékossággal komponált geometrikus és téri konstrukciói szakmai körökben megbecsült alkotóvá tették, híres mégsem minimal-art műveivel lett, hanem a tv-vel, videoval kapcsolatos irónikus gesztusaival: amikor 1972 körül minden, magát modernnek érzőművész a tv-vel, a videoval kezdett foglalkozni, ő vett egy öreg tv-dobozt, kibelezte, meztelenül belemászott, és segítséggel több fényképet készített erről az önarckép-csendéletről. A fényképeket videofelvétel követte, s ezeket a tekercseket bemutatták már Amszterdamban, Berlinben. Meghökkenést, nevetést és felszabadultságot kiváltó sorozataiban, akcióiban talált önmagára Halász Károly. Ezek között volt olyan is, amelyik kapcsolatban volt a festészettel: ilyen a lábbal festett, taposott képek akciója. Ebben a festészet olyan szerepet töltött be,

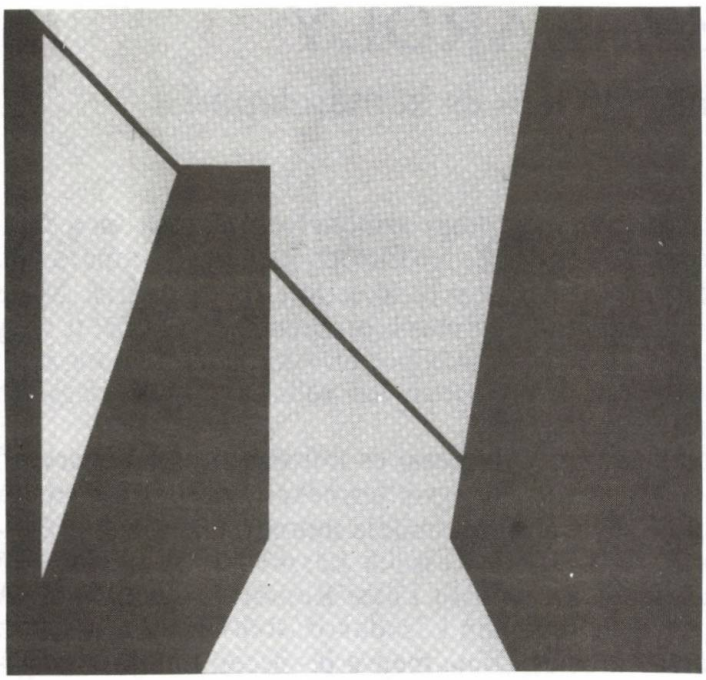

Halász Károly: Magasles, vászon, akril 110x110 cm

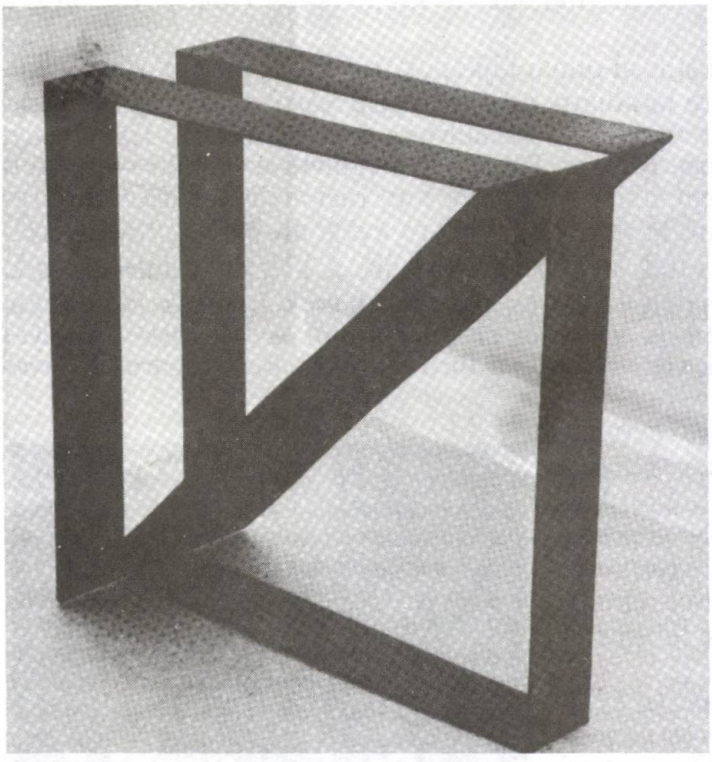

Halász Károly: Négyzet, vas, 60x60 cm

mint a Privát adásnak nevezett sorozatban a tv-doboz, melyből emberi-műszeri segítséggel lett műalkotás. A humoros-heroikus gesztusokkal tudott Halász Károly felülemelkedni felismert történelmi-társadalmi helyzetének korlátain, melyek a hetvenes évek elejétől európai utazásai alatt különösen érezhetővé lettek számára. "A Wallraff Richard Múzeumban - írja 1977-ben - már majdnem kétségbeejtően hatott a pop hatalmas méreteivel és szédületes erejével. Ott hirtelen az éjszakai utazástól hullafáradtan végiggondolva itthoni szerény lehetőségeinket, azt hiszem, elsírtam magam. Világossá váltak a művészet alapföltételei, a pénz, a szabadság, a rátermettség - egy *kultúra*, a gazdasági háttér és a tásadalom -, és hogy nagyon sok tennivalónk van még itthon."

Halász Károly "egyetemi végzettségét", mint ezt egy fotócsendélete mutatja, egy közönséges útibőröndben összegyűjtött tárgyak biztosították: Kassák Lajos katalógusa, a kasseli dokumenta publikációi, a MA egy száma, melyet Halász Károly a magister atrium, a művészetek mestere cím rövidítéseként interpretál írásaiban.

Halász Károly az 1970-es években nemcsak hátizsákos utazó, de magyar és európai kiállításokon szereplő művész is. 1967-től kiállított Pécsett az Ércbányász Klubban, Budapesten a Fiatal Művészek Klubjában (1969), Kaposvárott a Csiky Gergely Színházban (1977-ben), Miskolcon, Kecskeméten, Karcagon és Székesfehérvárott. Csoportkiállításon szerepelt többek között Szegeden, Pécsett, Tokajban, Lentiben, Budapesten a Kopernikusz emlékére rendezett kiállításon (1973), 1972-ben és 1973-ban a Balatonbogláron rendezett kápolnatárlaton, Öldenburgban, Barcelonában, Ljubljanában, Londonban, Krakkóban, Békéscsabán és Hatvanban (Expozíció), Szegeden, Kasselben, Hertogenbosch városában, Amszterdamban, Münchenben, Firenzében, Milánóban, Wroclawban, Oslóban és San Franciscóban. Mindezek mellett megmaradt paksi művésznek, aki több alkalommal szerepelt a dél dunántúli tárlaton.

1980-ban Karcagon szigeteket állított fel egy művelődési ház szobájában Halász Károly, és ezekre vezette el nézőit: közel és távol szociális, történeti, kulturális sajátosságait irónikusan jellemezve. Voltak ott Gulág-szigetek és gulyás-szigetek, volt zsíroskenyér-sziget és sör-pálinka sziget, volt szigete a tűznek és volt békezátony, volt tv-sziget és

zenesziget. Mindezekre gyertyával a kezében juthatott el, szépen sorba állítva a közönség. Az egyik első közép-európai gyertyás tüntetés így talán 1980-ban Karcagon volt, ezen a happeningen.

Halász Károly: Taposott kép, 1981, akril, vászon, 100x110 cm

Az utazás, a távolság legyőzése és az otthonmaradás dicsérete Halász Károly konceptuális műveinek legfőbb témája. Kelléke a pettyes batyu, mely tárgyként és festői motívumként egyaránt jelen van évtizedekig oeuvrejében, a már említett bőrönd, melybe olykor dunai kövek is kerülnek, s egyszer belső fedelére festett egy dunai tájat. Festészetének másik fő motívuma az útjelző tábla, melyen megismétli, lefesti, felméri Paks távolságát Pécstől és Budapesttől, Helsinkitől, Kölntől és Amszterdamtól. A minimalart és a konceptuális művészet egyesül ebben a sorozatban, közvetlenebb módon, mint a Magasles-sorozat festmény-, grafika-, szoborváltozatain.

Halász Károly pályája kezdettől legalább annyira vonzódik a tér formálásához, mint a festészethez. Egyszer színes szalagokból készített fegyelmezett, sztereometrikus térkonstrukciót, máskor öntöttvasból épített szobrot. Utóbbihoz a Dunai Vasmű művészetpártolása segítette hozzá. Rozsdásodó, nehéz öntöttvas szobrai a tengerentúli és nyugat-európai fényes acélkonstrukciók közzép-kelet-európai rokonai. Jiri Menzel filmjeiben látható ócskavashalmokból hasonló erős, tiszta formaképlet! Halász Károly Dunai Vasmű-szülte szobrai a Paksi Képtárban a szocialista vaskorszak emlékművei.

Szobrai egészen a közelmúltig személyes kísérleti tárgyak, nem volt rájuk szüksége senkinek. Mégsem volt hiábavaló a velük való munka: Halász Károly a tér és forma jó mestere lett. Nem véletlen, hogy amikor 1991-ben Paks városa meg akarta tisztelni az I. és II. világháború halottait egy emlékművel, akkor a pályázók közül a város lakói az ő alkotá-

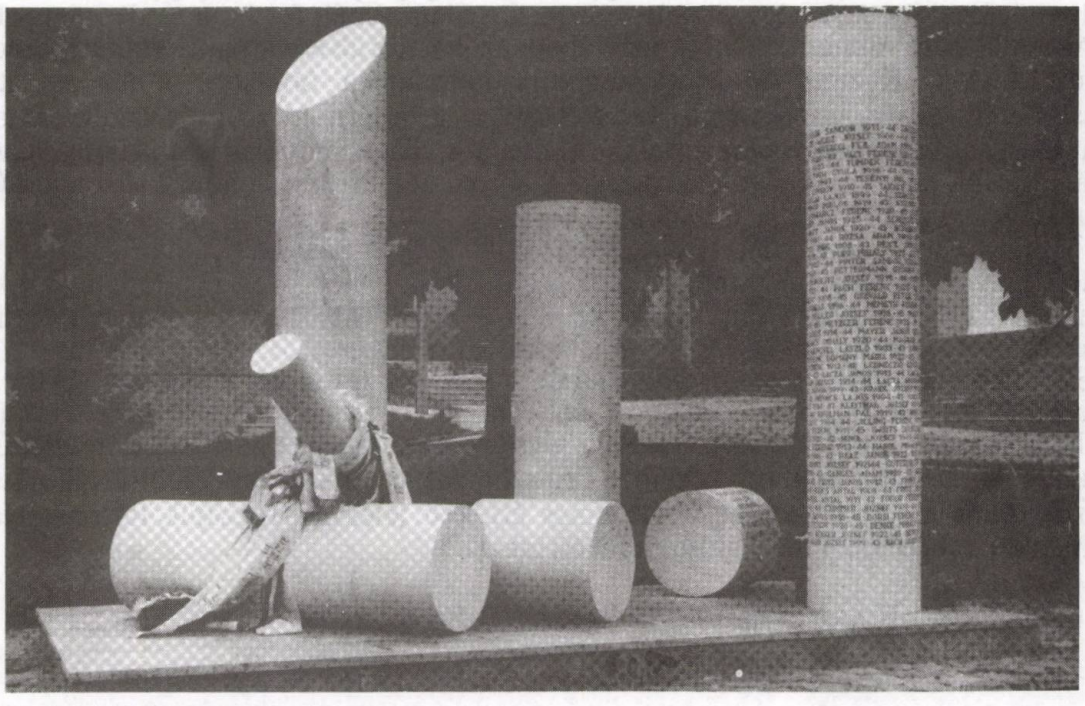

Halász Károly: Háborús emlékmű, 1991

sának szavaztak bizalmat. Elkészült az emlékmű, egyszerű elemekből álló, az oszlop metaforáit egymás mellé sorakoztató alkotás. Talapzata sárgás süttői kő, az oszlopok pedig világos bolgár mészkőből készültek. Magassága alig haladja meg az embermagasságot, henger alakú elemei az emberoszlop tartalmat egyszerre láthatóvá teszi. Az egyik oszloptörzsön - mert fejezetet nem teremthet ez az új geometriai kultúra - fel vannak írva a hősi halottak, bejelentés szerint, ábécérendben, pontos évszámokkal. Egy másik hengercsoport I. világháború idején használt ágyúra emlékeztet, -ezen 1991 őszén színes szalagok és koszorúk voltak. Egy törött, fekvő oszlopon viszont azokra emlékezik a felirat, akiknek a mai városban egyetlen hozzátartozójuk sem maradt, hogy nevüket felvésesse, akiknek a gyermekeik is meghaltak: a város 1944-ben elhurcolt zsidó polgáraira.

Halász Károly emlékműve csendes, méltóságteljes, visszafogott. Jól illik környezetéhez, a templomhoz, térhez, a téren látható barokk szentek szobraihoz. A paksi hősi emlékmű a város és a művész szellemi találkozása. A művész elfogadta a város által felkínált egyetlen feladatot, és saját világával oldotta meg azt, saját mértékrendjének és a város külső és belső arányainak megfelelve. A szobor nem messze áll a képtártól, melynek megnyitásán két évtizede fáradozott. A képtár előzménye a Vizuális Kísérleti alkotótelep. Az 1970-es, 80-as években - ha nagy nehézségek árán is - volt egy olyan művésztelep Pakson, mely kizárólag a vizuális nyelv kérdéseivel foglalkozott - ebbe a mozgást, táncot is beleértve. Semmiféle ideológia, művészetpolitika nem érintette. A telep látogatói között voltak tanárok, amatőr művészek, de előadni, festeni, filmet készíteni érett, jelentős művészek is odalátogattak. Halász Károly nélkül nem jött volna létre, nem maradt volna fenn ez a sokarcú művészeti oktatási intézmény. A telep résztvevői közül senki nem maradt ki a képtár számára való adakozásból, a begyűlt nagy anyagból - gondos, mérlegelt válogatás után - zsúfolásig megtelt az egykori szállóból lett képtár három emeleti terme, folyosója és lépcsőháza.

A telepért és a képtárért vívott küzdelmek, a konfliktusok és belső harcok csak áttételes formában vannak jelen művein. Írásaiban jobban feltárulnak. "A bezártság, a falak érzete, a realitás, a lehetőségek, a pszeudo, az irracionalitás, a túlélés, a jövő... Mindezek a gondolatok és fogalmak állandóan foglalkoztatnak... A bezártságot sugallja a négyzetes formátum szigorúsága. ...közben festek egyre könnyedebb és vadabb vásznakat. Remélek. Talán ez is a túlélés egyik formája. Bezártság érzetét kelti a sziget... Az egy-egy életformát jelző szigetek közt hol erőteljesen, hol szerényen húzódik meg a napfény szigete, a békezátony, a szex szigete stb. Mindez talán feloldódás és lehetőség egy ... hosszú kalandos utazásra." Ez olvasható 1981-82-ben írt feljegyzései között.

A kötött formarend és a játékosság, érzelmesség igénye a mai napig jelen van Halász Károly művészetében. A négyzet, háromszög, kör alapformáit festi ma is, de mint a Paksi Képtárban látható monumentális sorozatában, azokat körülveszik szabálytalan, gomolygó fellegek, füstök. Kazimir Malevics tiszta, szuprematista öröksége találkozik itt az expresszív-újfestőiség gesztusaival. Az utópisztikus geometrikus szépség találkozik a pokolszurok valóság lenyomatával. Apolló és Dionysos világa, mondhatnánk Nietzschével és Apollinaire-rel, de ez csak távoli rokonság. A három kép arról vall, hogy Pakson a művész nem az idillek világában él.

Műterme a Duna-partján két keze munkájából épült házban található. Műteremmé átépített parasztházban, mely mögött kert segíti lakója életét. Messziről odatévedt kutya őrzi a házat és a kertet: a fák, a föld az állatok meghálálják gazdájuk gondoskodását. Halász Károly kemény ember. Többszöri feloszlatás, leszavazás, áthelyezés után a művésztelep újra megnyílik, s megnyílt a képtár, s lesz rövidesen katalógusa is. Akkor már odautazás előtt értesülhet az érdeklődő, hol van Nádler István, Keserü Ilona, Bak Imre, Pincehelyi Sándor, Soós Tamás, Galántai György, Gian Luigi Castelli, Perneczki Géza, Decbandt Antal, Lantos Ferenc, Máttis-Teutsch Waldemár egy-egy jelentős alkotása, az utolsó harminc év művészetének egyetemes értékeit jelezve. Hozzájuk tartozik Halász Károly sokféle médiában megvalósult művészete is.

(Utánközlés. Megjelent az Új Művészet 1992. 10. számában.)

A harmónia

A bejárati ajtó nesztelenül nyílt mikor a fiú lenyomta a kilincset. Az üzlet üres volt. Az ablakon mászkáló legyeket leszámítva életnek semmi jele.

A helyiség berendezése, egy kopott orvosi vizsgálóasztal, egy üveges szekrény, benne fémesen csillogó eszközök, irányítható fénysugarú asztali lámpa és egy szék a sarokban, csak még hangsúlyosabbá tették a szoba sivárságát.

A falakon körben ábrák. Koponyák, virágok, fegyverek. Minták a választékból.

A vendég beljebb lépett és halkan köszönt a semminek. Középkorú férfiarc jelent meg az üzlet végében lógó függöny mellett, s megpillantva a fiút, szájasarka kissé feljebb mozdult, amit lehetett venni mosolygásnak, üdvözlésnek, de akár gúnyos, lekicsinylő fintornak is.

- Segíthetek valamiben?

Kezét egy kétes tisztaságú rongyba törölgetve előlépett a függöny mögül. Kopott fekete pólót, farmert és elnyűtt sportcipőt viselt, az arcán a furcsa mosoly és többnapos borosta.

- Tetszik tudni rászántam magam, hogy nekem is... Hogy én is.. - kezdte magyarázni félszegen a fiú.

A férfi szélesebbre húzta a fintort, ismerte már ezt a fajta vendéget. Bizonytalan a srác. Nem tudja akarja-e igazán vagy sem.

- Tessék, válasszon! - színpadias gesztussal körbemutatott a falakat borító ábrákon.

- Nem, nem ezek közül... - farzsebéből gyűrött papírost húzott elő. A férfi kezébe nyomta.

Az a szája sarkába lökte a frissen meggyújtott cigarettát, hogy mindkét keze szabad legyen, s úgy hajtogatta szét a fecnit. Hosszan, tűnődve nézte.

A papíron egy ábra volt:

Kérdőn pillantott fel:

- Jing- és Jang? A lélek és a test harmóniája - földre dobta a cigarettát és rátaposott - Hova szeretnéd, a válladra? Na, vesd le az inged!

- Hol tegez, hol magáz, mint a tanárnő a gimiben - futott végig a srác agyán.

A férfi a szekrényhez lépett. Kinyitotta az ajtót. A hideg szerszámok fémesen csattantak a tálcán, amint kirakta őket. Felkapcsolta az asztali lámpát, s újabb cigarettára gyújtott. Mélyen leszívta a füstöt s az orrán keresztül fújta ki, mint a sárkány a falon szereplő ábrák egyikén.

- Ülj le oda! - bökött állával a szék felé.

A fiú leült, nyeszlett vállát az élesfényű lámpa felé fordította, s csak bámult a férfi kezében fenyegetően meredő elektromos micsodára.

Aztán lehunyta a szemét, mikor a tű futni kezdett a bőrén, fájdalmasan égő, fekete csíkot húzva magaután.

Gyöngyösi Ferenc

Antal Anita

Vasárnap délután volt.

Kikísért a város széléig.

Még láttam, hogy a kék póló egy vaskorlátnak támaszkodott a távolban, aztán idővel már csak a villamos dübörgő robaját hallottam, és a kék folt eltűnt a szűkülő, sárga négyzetben.

Elment.

Lázas komorsággal feszítettem az út szélén.

Jobb karom mázsás súllyal jelezte útirányomat. Erősödő, halkuló motorhangok... Gyöngyöző verejtékcseppek gördültek végig a homlokomon. Farmeromon az égető bizsergés s az izzadtság nedves ólmának vaskos rétegei gyülemlettek. Az útmenti salak rézvörös porát kezdtem el rugdosni.

Bambán néztem magam elé.

Barna bőrcipőmön tovább bomladozott a varrás.

Táskám a vállamat nyomta, fáradt karom zsibbadt.

Fékcsikorgás hasított fülembe.

A meglepettség "ez nem lehet igaz!"-ra rántott ki egy hirtelen fordulattal a mozdulatlanságból: nagy, kócos hajam s fakó gyöngysorom arcomba csapódott.

Egy vakítóan fehér, testes, nyugati autó tárt ajtóval járatta halkan motorját az út mentén.

Cél előtti, ernyedt hajrával kényszerítettem végtagjaimat a lépésekre.

- Szia! Pécsre megyek. - tegeztem le rekedt hangon a 35-40 év körüli férfit.

- Mohács.

"Onnan már csak egy stop az úticél..."

Sietősen beestem az első ülésre, s becsaptam az ajtót-

Az autó észrevétlenül elindult.

A férfi gondterhelt arckifejezéssel az utat fürkészte.Ráncosodó bőre alatt arcizmai helyüket nem találva, izgágán rándultak. Odahajolt a kesztyűtartóhoz, keresett valamit, nem találta. Majd kérges tenyere megint szótlanul tapadt a sebességváltóhoz.

Kinéztem a sötétített üvegen. A légkondicionáló rideg szele símogatott.

Sík, alföldi monotonság:...

Kihalt rónák a földkaréj látóhatáráig..., napsárga tarlók, el-elvétve egy tanya, régi parasztházak s a tér háromnegyedét betöltő, kék ég...

Egy óvatos, nyakizomzatot kímélő mozdulattal lehajtottam a fejem. Felsőtestemhez merészen idomuló ingemen a sárga kockák kétségbeesett hullámzással lázadtak az egyhangú kék ellen.

Az önvádaskodás kiéhezett kutyái nyers húsként marcangolták védtelen lelkemet.

Éjszaka.

Fülemben a gitárakkordok s az üvegcsörömpölés dobhártyaszaggató ricsaja.

Zilált arcok...

gomolygó cigarettafüst..., boros és sörös poharak hadseregének összemosódott képei...

Sötét..., villanó fények..., zabáló gépezet.

Kiábrándító való s elszabadult víziók torzult határa...

Kiégett álmok, ...kiégett emberek.

A teljes megtisztulás vágya ivódott mohón belém.

- Dohányzol?

- ...ö...igen...- válaszoltam fölocsúdva.

Egy doboz Marlborot találtam az orrom előtt.

Gépiesen kivettem egy szálat, meggyújtottam.

Csönd. Lágy lüktetés.

Füst. "Már megint ez a hömpölgyő, kékvérű könnyedség...

A nagy, fehér autó valami megrendíthetetlen ősbizalmat sugározva hagyta elegánsan maga mögött a múló pillanatok kilométereinek sokaságát.

Fénytelenség szürke csendje lüktetett halkan szívemben.

Behunytam a szemem.

Meggyötört, szeretetéhes lényemet gyermeki kacajjal játszadozó színek pompás virága ringatta.

Tündérmesék hancúrozó romantikája.

"Nincs semmi baj... Nyugodj meg...," csalogattak a tiszta hangok lázas, beteg testemet lágy ezüst hűsével gyógyító mélykék hangulat ölén az új érzések világába...

"Nincs semmi baj... Nyugodj meg..."

"Nincs semmi baj... Lazulj el..." - lélegeztem egyre mélyebbeket, s próbáltam megszabadítani bensőmet meditáló mormolással a racionális szemét terhétől.

"Nincs semmi baj... Lazulj el... lazulj el... lazulj el...

Valami különös..., meleg..., ...izgató energia hatolt belém.

Kirepedezett, megviselt bőröm szomjazón szívta magába az életet.

Lelkemben rendbontó lendület s álomkék harmónia viaskodott.

Kinyitottam a szemem.

Felmérhetetlen sebességel szárnyaltunk az utak végtelenjén.

Az autóban üvöltött a zene.

Kezemben cigaretta..., s egyre csak az előttem kigyózó országutat néztem sóvárogva.

A lázadó blues fokozódó erővel lüktetett agyvelőmben. Erezetem kitágult falai áradó folyókként duzzadtak bőrömön.

Az élvezés kéjenc .., önző telhetetlensége feszített...

Élveztem a szárnyalást,...

az önfeledt száguldást, miközben szerveim eggyé válva zsugorodtak s tágultak az emberi kultúra tüdejével..., a zenével. ...!

Élveztem az ERŐT, az ENERGIÁT...!

Élveztem, hogy lélegezhetek, hogy habzsolhatom a napfényt.., élveztem, hogy lélekszakadva rohanhatok a nyári fergetegben, élveztem, hogy szeplőtelen testtel hempereghetek a lávafolyamként áradó, szurkos mocsokban...

Élvezetem, hogy beleüvölthetek a védtelen, fekete, csillagos éjszakába...!!!!

Élveztem személyemet és az egész emberiséget minden szépségével s aljas hazugságával együtt!!!

"HÁT, MI KELL MÉG?!!!... MIÉRT BÚSLAKODSZ?!!!..." - hasítottak a gyötrő szavak...

"VAN APÁM, ANYÁM S KÉT SZERETŐ TESTVÉREM, SZÍVOM A LEVEGŐ FRISSÉT, A NAP ÉLTETŐ FÉNYÉT, ALKOTOK, TANULOK, ÉS MÉG SOKÁIG AKAROK!!!

HÁT, ÖRÜLÖK, HOGY ÉLEK!!!...

Anyagiak?!! Csillogás?!! - KÜLSŐSÉG!

Félelem?! MITŐL?!..

AZ CSAK AZ ÖNISMERET HIÁNYA...

SZENVEDÉS?!!! FELADNI?!!!.... MIT??!!.. MIT??!!..

AZT A FOLYAMATOT, HOGY A SZÍVEM DOBOG ÉS ÉREZ, S AZ AGYAM GONDOLKODIK???!!!

S NÉMI ÖNTUDATTAL ÉS ÉLETÖSZTÖNNEL, AMI MÉG A LEGHÜLYÉBBEKBE IS SZORUL, SAJÁTMAGAMNAK MEGFELELŐEN ALAKÍTOM AZ ÉLETEM???!!!...

A GAZDAGODÁSÉRT...???!...

Az EGYETLENT, ami VALÓBAN az ENYÉM...??!

AZT?...

MAGÁNY?!!? Haha!...

Nyisd ki a szemed, és LÁSD!!!

Mennyi ember van körülötted??!!

sokmillió!!!

Ott van mindenki, aki melletted nyüzsög nap mint nap, s akiről azt se tudod, hogy KICSODA!

Akiről azt se tudod, hogy SZERETHETED-E!!!..."

Csalódás??!!! ÉS??!!!..

AZ ÖSSZES EMBERÉLET SE LENNE ELEGENDŐ ARRA, HOGY MINDENBEN CSALÓDJ!!!..

Ez is a JÁTÉK része!!!
Fogadd el, és JÁTSSZ!!!
ÉLVEZD minden egyes percét!!!...
No, mi az?! Dacolsz?!!
Nem akarsz JÁTSZANI?!!... AKKOR GUGGOLJ A SAROKBAN, ÉS UNATKOZZ A NEMLÉTBEN!!!...
PEDIG LELKED MÉLYÉN TUDOD JÓL, HOGY TE IS TELE VAGY ÖRÖMLESŐ ÉLNIAKARÁSSAL, HISZEN EZ A TERMÉSZETES!!!!!!!!!!!!!!!!....."
Összeszorítottam kicserepesedett ajkamat..., sápadt arcomat hideg víz verte ki...
....Öldöklő szerelemméreg: NAGYON FÁJ!!! s testivágyként csábító szabadság bájitali íze...
Kábító életörömmel sajdult arcomon a megtisztító könnyek barlangi csordulása.
Törhetetlen tisztaság szilaj végtelenjében úsztam.
Úsztam..., lassú..., rendíthetetlen karcsapásokkal...
A halkuló zene és a lágyan búgó motorhang utolsó keserű könnycseppjeimet oszlatta.
"...menni..., menni..., ...menni...."
"....milyen vonzó őrült teremtmény ez a világ..." - frissítettem fel a megtisztulás űrjében rakoncátlankodó lelkemet.
"...Vonzó őrültek vagyunk."
A lobogó verőfény még mindig a langy levegő vibrálásával játszadozott. Az aranyos szikrák lanyha, késő délutáni lustasággal doromboltak nyárbarnította, izmos karomon.
Szélesmosolyú, fiatalos jókedvvel táncoltam, daloltam, ugrándoztam az öreg országút mentén, miközben néha kitettem a kezem.
Felnéztem az anyai szeretettel átölelő égre.
Bársonyfuvallat ébresztgette szelíden az álmodozó fákat...
Áthatott az egy hónap alatt értékes lényednek termemélységekig belémivódott gyémántszikrányi darabkája, ami most lett igazán az enyém, ... s amit már nem vehet el tőlem soha, sehol, senki...
Úgy éreztem..., semmi sem állíthat meg!
Fékcsigorgás hasított fülembe.

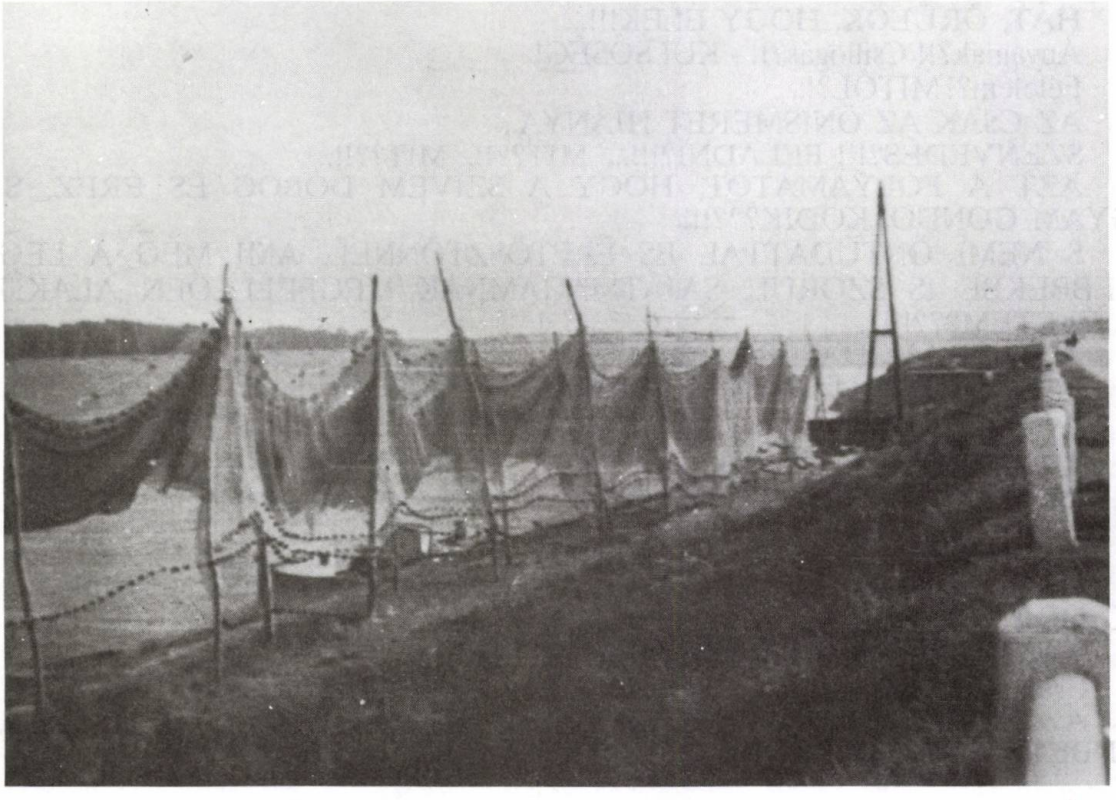

Tisztelt Olvasók!

Helytörténeti rovatunkban szeretnénk helyt adni mindazoknak a visszaemlékezéseknek, érdekes történeteknek, tudományos igényű munkáknak, melyek városunk és vonzáskörzetében élő emberek, szervezetek, közösségek múltjáról szólnak. Örömmel veszünk minden – a szerkesztőséghez küldött – témajavaslatot, szívesen segítünk kidolgozásukban. Természetesnek tartjuk és megköszönjük, ha a megjelent írásokhoz észrevételeket, kiegészítéseket tesznek. Ilyen esetben az eredeti cikk szerzőjével történt egyeztetés után az olvasói véleményeket is szívesen közöljük.

Szerkesztőség

Egy légiharc története 50 év után

– avagy egy csík a Lightning vezérsíkján –

A rendszerváltással megjött a lehetősége annak is, hogy a magyar légierő II. világháborús tevékenységét bővebben és tárgyilagosan is megismerjük. Nagy várakozással vettem kézbe Pataky Iván, Rozsos László és Sárhidai Gyula Magyarországon kiadott "Légi háború Magyarország felett" c. művének minden kötetét. Figyelmemet és egyébként is nagy érdeklődésemet ébrentartotta egy általam látott légiharc, melynek leírását, katona vonatkozású körülményeit a műben megtalálni reméltem. Szégyenlem, de a nevekre már nem emlékeztem. A műben "A második kötet kéziratának lezárása után érkezett újabb adatok" (327. oldal) c. fejezet olvasása közben sem ébredt fel bennem az emlékezés, mert a két hős repülős halálának körülményeit a könyv másként, más géppel (Messerschmitt 110 F, vagy G2) és más helyen (a dunaföldvári hídfő magyar légvédelme tévedésből lelőtte a gépüket, mely éjszakai vadászgép volt nappali bevetésen) írja le.

Mivel így azt gondoltam, hogy az én élményem ismeretlen a könyv írói előtt, segítőszándéktól sarkallva utána jártam az esetnek. Ebben gyermekkori barátom, Varga Lajos nyugalmazott tisztviselő volt segítségemre. Szerencsémre a paksi halotti anyakönyvben megtalálható az esemény pontos időpontja és a magyar repülősök minden lényeges adata. Ezután tudtam csak a mű 327. oldalának 6. bekezdésében leírtakat az én tapasztalataimmal összevetni és beláttam a történet kiegészítésének szükségességét. Az alábbiakban közlésre kerülő levelemet eljuttattam Sárhidai Gyula úrhoz, aki a vonatkozó részt dolgozta fel és pontosítottam Zsámboki Dezső örm. és Sallós Géza örv. hősi halálának körülményeit. Sárhidai Gyula úr címét a Top Gun c. nemzetközi hírmagazin közvetítésével tudtam meg. Leírásomat a magazin közzé tette (1993/11. szám).

Ezzel egyidőben jutott tudomásomra, hogy a Reform hírmagazin "Ki tud róla?" rovatában, a VI. évfolyam 19. számában 1993. május 13-án jelent meg Zsámboki Dezső m. kir. honvéd repülő őrmester testvérének felhívása, melyben fivére halálának esetleges szemtanúit keresi. Erre felfigyelve megírtam az eseményt a Reformnak, mely cikkemet 1993. szeptemberi számban megjelentette. Ezt olvasva Sallós Géza fivére (Sándor) a következő levelet juttatta el a hírmagazinhoz, melynek fénymásolatát Matthaeidesz Konrád újságíró a lap egy példányával nekem megküldte:

"Tisztelt Szerkesztőség!

Az 1993. 1. VI/35. számú lapjukat olvasva kicsit megdöbbentem a "Liberátorokkal csatázott" című cikken, mert az én családomat is érinti, mivel a cikkben szereplő Sallós Géza örvezető a testvérem volt. Haláláról az akkori paksi jegyző által küldött értesítésből és a temetésen a katonákat vezető századostól értesültünk. Mivel bátyám temetése a szülőfalujában történt, a Zsámboki családdal nem találkoztunk. A címük máig is ismeretlen. Szeretnék köszönetet mondani Török Lászlónak az információkért és a Zsámboki családnak is ismeretlenül üdvözletet küldeni. Ezért kérem a tisztelt Szerkesztőséget köszönetünk tolmácsolására. Tisztelettel: Sallós Sándor (és cím)"

Sárhidai Gyula úrnak írt levelem tartalma:

"Tisztelt Uram!

1944. április 3-án kb. 11.00 és 12.00 óra között Paks légterében egy Me 210-es (Messerschmitt 210 Ca-1) utolért egy kb. 20–25 gépből álló B 24-es (Consolidated Liberator) köteléket, melyet 10–15 P 38-as (Lockhead Lightning) vadászgép kísért a bombázók felett. A Me 210-es kb. 500–600 méterrel alacsonyabban repült. Gyorsan emelkedve alulról támadta a köteléket. A támadást sok fegyverből leadott elhárító tűz dübörgése kísérte. A Me 210-es a B 24-esek magasságát el nem érve, azokat jól megközelítve jobb fordulóval levált a kötelékről. Manőverét – mintha maga után zsinóron húzta volna – 3 vadászgép követte. Egy szorosan a nyomában, kettő kissé távolabb fölötte. Kb. 3–4 másodperces sorozat volt hallható és a Me 210-es egyre erősödő füstcsíkot húzott bal motorjával. A Lightningek leváltak róla. A gép meredekívű zuhanásban menekült, közben nagy félkört írt le Paks és a Duna fölött. (Támadás iránya: É–ÉK-ről D–DNy irányban, a menekülés jobb kanyarral ÉK, a Duna felett bal kanyarral NY, majd földközelben NY–DNy irányban.) Hasra próbált leszállni. Bizonyítja ezt a földhöz csapódás pontjától kb. 30–40 m-re kezdődő, egyre mélyülő, két (légcsavar által vágott) erősen forgácsolt szélű árok, mely a legmélyebb részén kb. 50–70 cm mély lehetett és a jobb szárny által hasított barázda. Itt felbukott és felrobbant. Ezer darabra szakadt.

A robbanás után kb. 30 perccel a helyszínen voltam. Láttam a közeli fán az ott lengedező ejtőernyő-cafatokat, rengeteg roncs, széthullot lőszer, a szél lengette az egyik repülős leszakadt hajcsomóját, gazdátlan csizma, erős égésszag. Emlékük megőrzése céljából több apróságot magamhoz vettem (lemez- és vezetékdarabok, lőszer hevederben, ejtőernyő darab stb.).

Egy-két nappal később a földbe fúródott motorokat kiemelő műszakiak vezetője a következőket mesélte: "Dunaföldvár magasságában utolérte a gép a köteléket. Ezt rádióján jelentette a repülésirányítónak. Azt az utasítást kapta, hogy támadja meg az ellenséget." Megtette. "A végzetes találat után jelentette: a rádióslövész megsérült, nem ad életjelt. Ezért ő nem ugrik. Megkísérli a gépet letenni."

Ezt a történetet soha nem felejtem el. Emlékezésemet ébrentartotta, hogy természetjáró kirándulásaim során azóta is minden évben többször megfordultam a helyszínen és a helyhez kapcsolódó emlékeim így mindig megújultak. A lezuhanás, illetve a földhöz csapódás pontos helyét ismerem. Beszámolóm igen nagy mértékben hitelesnek tekinthető. Már akkor jól ismertem a háborúban repülő géptípusokat; különösen a német, magyar vadász, romboló és bombázó, valamint az amerikai és angolszász vadász és bombázó típusokat. A vadászgépek biztosan P 38-asok voltak. Tudomásom szerint akkor még a P 51-esek (North American Mustang) nem kísértek. A gépeket jól lehetett látni, a látási viszonyok kifogástalanok voltak. A Me 210-est is magamban azonnal azonosítottam, hiszen sziluettje számomra összetéveszthetetlen volt már akkor is a többi kétmotoros géppel, amelyeket vadászfeladatra használtak (pl.: Messerschmitt Me 110, Junkers Ju 88, Dornier Do 217).

A halotti anyakönyvi kivonat alábbiakban idézésre kerülő adatait a Paks városi Önkormányzat hivatalában sikerült megismerni.

"**Zsámboki Dezső** m. kir. honvéd repülő őrmester. Budapest, Ostrom u. 31. Meghalt: 1944. április 3-án de. 11 órakor. 23 éves. Anyja neve: Pilis Anna. Meghalt: Pakson. A halál oka: robbanás okozta teljes szétroncsolódása a testnek. Hősi halált halt a hazáért Paks légterében vívott légi csatában."

"**Sallós Géga** m. kir. honvéd repülő őrvezető. Nemeshodos, Hidegoldal. Meghalt: 1944. április 3-án de. 11 órakor. 23 éves. Születési helye: Nemestorda. Anyja neve: Karácsony Teréz. Meghalt: Pakson. A halál oka: robbanás okozta szétroncsolódása a testnek. Hősi halált halt a hazáért Paks légterében vívott légi csatában."

A hősöket nem Pakson temették el.

A két következetetésem a légi harccal kapcsolatosan:

1. Zsámboki Dezső pilóta a hasraszállás előtt valamilyen oknál fogva,vagy fizikai,

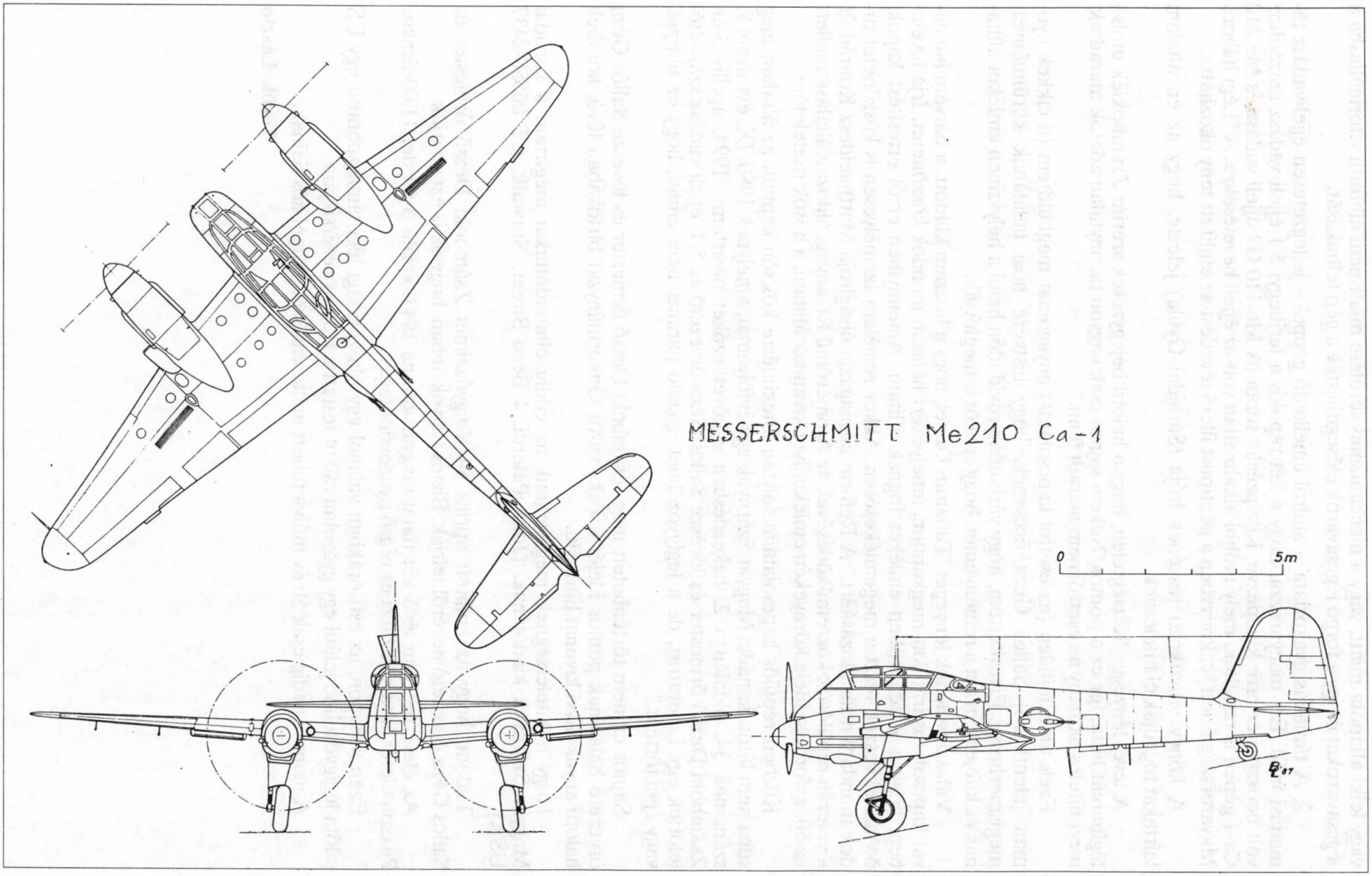
MESSERSCHMITT Me210 Ca-1
0
5m

vagy lelki állapota miatt, vagy a mechanizmus sérülése miatt nem állította vitorlaállásba a légcsavarokat és így a forgó légcsavarok elősegíthették a gép felbukását.

2. A támadás gyakorlata – alulról emelkedő géppel – jellegzetesen éjjelivadász támadási mód. Ezt magyarázza, hogy a két repülős a ferihegyi 5/1 éjjeli vadász századhoz volt beosztva és erre kiképezve. Kiképzésük során ők Me 110 G2 éjjeli vadász és Me 210 Ca-1 gépen is repültek, mely utóbbi alkalmatlan volt az éjjeli bevetésekre. A "Légi háború Mayarország felett" c. könyvben a géptípust illető tévedést az említett tény okozhatta.

A könyv vonatkozó részének írója (Sárhidai Gyula) jelezte, hogy az én általam leírtakat fogadják el hitelesnek.

A levél lényege: "Kétségtelen, hogy a halotti bejegyzések szerint Zsámbokiék utolsó légiharcát látta, így ez a pontos. Nekem sajnos csak nagyon bizonytalan adatok maradtak, mert hiteles okmány az esetről nem maradt fenn."

Ezek után minden (az esettel kapcsolatos) anyagomat megküldtem (a cikkek nyomán jelentkező) Sallós Géza öccsének, hogy testvére hősi halálának körülményeit megismerhesse. Értesítettem, hogy várhatóan rövid időn belül a helyszínen emléket állítanak és kifejeztem azt a reményemet, hogy arra őt is meghívják.

Válaszlevelének lényege: "Tudatom Önnel, hogy a hozzám küldött, a bátyám halálával kapcsolatos iratokat megkaptam, amelyekért hálásan mondok köszönetet. Írja levelében, hogy a közeljövőben emléket fognak állítani. Amennyiben erről értesítést kapok, örömmel veszek részt a megemlékezésen. Akkor remélem személyesen is köszönetet tudok mondani a fáradozásáért." A Reform hírmagazin újságírója Matthaeidesz Konrád úr a veterán repülősök közreműködésével, az Atomerőmű Rt. anyagi áldozatvállalása mellett az 50. évforduló ideje környékén emlékművet kívánnak állítani, a hősök tiszteletére.

Közben repülős kapcsolataim folytán áttekintésre kölcsön kaptam az általam még soha nem látott kanadai Magyar Szárnyak egy évfolyamát, amelynek 1980. IX. évfolyam 9. számának 34. oldalán a 2. bekezdésben a következőket olvastam: "1994. április 5-én Zsámboki Dezső őrmester és lövésze Sallós Géza örvezető az 5/1. éjjeli vadász századtól lelőttek egy Liberatort, de a légigyőzelmet igazoló parancs nem említi, hogy ez nappal, vagy éjjel történt."

Sajnos ez nem történhetett meg. Zsámboki Dezső őrmester és lövésze Sallós Géza örvezető halálának pontos idejét a Paks város Önkormányzat birtokában lévő, korabeli halotti anyakönyvi kivonat hitelesíti.

Hogy a hitelességnek megfeleljünk az eddig elmondottakat megírtam a kanadai Magyar Szárnyak kiadójának. (John Peterdi, 4 Beau Street. Norwalk. CT 06850-2437 USA)

Tudom, hogy az említett április 5-i légigyőzelmet Zsámboki Dezső őrmester és Sallós Géza örvezető nevéről leírják. Biztos vagyok abban, hogy ők is ezt akarják.

Az élete teljében lévő két fiatal magyar katona 1944. április 3-án de. 11.00 órakor Pakson életét adta a hazáért és végső nyugovóra tért.

Ezen a napon, az esti órákban valahol egy olaszországi légi támaszponton egy US pilóta légigyőzelme jeléül egy győzelmi csíkot festett a P 38-as vezérsíkjára.

A nemzet pedig csak 50 év múlva tudott méltó emléket állítani hős fiainak.

Török László

Kövi Gergő

Messzi földről

A lány a holdba száll.
A tűzehlyen parázs pattog.
A fagyottak mind kinn várnak.
A szőnyegen saru csattog.
Kezdődik az előadás.
Némelyek az ágyba vágynak.
Mint halottak, úgy az élők,
messzi földről hazavárnak.

Epilóg

Lassan itt az este.
Feketére feste bámul,
néz az égbolt felettem.

Hazafelé tartok.
Körülöttem hangok hullnak:
templomharang és halál.

Én pedig csak megyek,
árnyammal lépkedek, vagy
ha sötét van, senkivel.

Beregnyei Miklós:

A tulipános házak

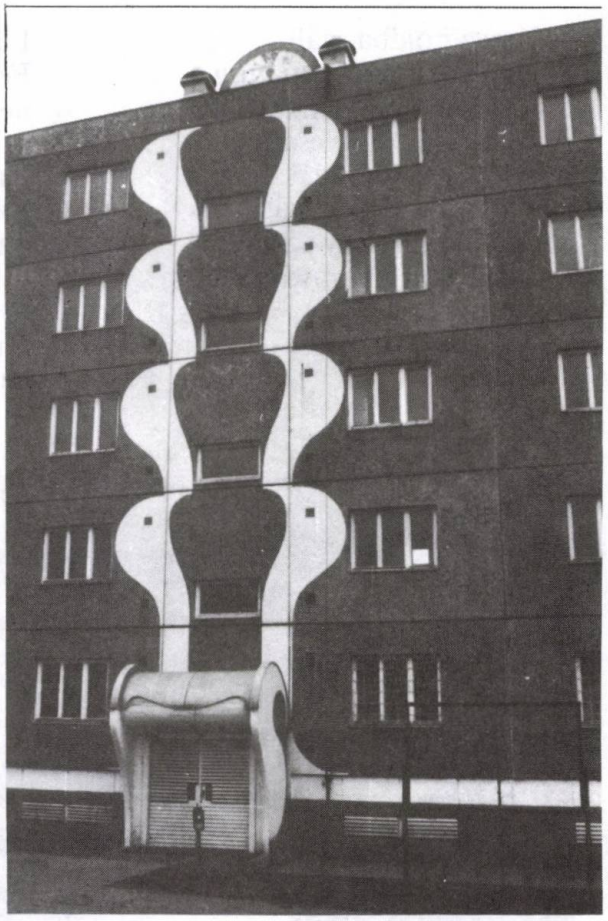

Az atomerőmű építésével párhuzamosan nagy lendülettel halad a lakótelep építése és 1974–75-ben átadásra kerülnek a Barátság u. – Szabó Erzsébet u. – November 7 u. lakóház tömbjei. 1975. szeptemberében országos vita bontakozik ki az Élet és Irodalom (ÉS) című hetilapban a paksi tulipános házakról. 1975. szeptemberében Csete György építész – az ÉS vitát megelőzően és attól függetlenül – rövid tanulmányban összegzi addigi munkájukat és ezt az anyagot elküldi az akkor induló Mozgó Világnak. Ám az új folyóirat első száma csak 1975. decemberében jelenik meg, az ÉS-vita pedig már november végén le is zárul.

Mivel a Mozgó Világ első száma nehezen hozzáférhető, idézek az abban megjelent Csete tanulmányból, melynek címe: Hasábok és virágok.

Részlet: "Úgy érzem, mintha erdőben járnék, amikor a házak között vagyok, pedig még nincsenek fák" – mondta valaki Pakson.

A fák növekvő, változó, azonos elemekből felépülő szerves alakzatok. Gyökerük, törzsük a földhöz köti őket, lombozatuk, koronájuk a fény felé fordul. Szándékunk szerint kicsit ilyenek a paksi házak is, ahol az Atomerőmű lakótelepén kísérletet tettünk az egyhangúság feloldására. Átfogó és teljes megoldást mi sem tudtunk adni, csak részeredményeket mutathatunk fel.

Úgy véljük mégis, hogy munkánkkal hozzájárulunk egy probléma-rendszer megfejtéséhez.

Eddig az idézet és a bevezető. Az ezután következő anyag része annak az "Annotált kronológiának", melyet 1986-ban írtam, a Paksi Mozaik 10. számban jelent volna meg az alábbi címmel: Két évtized: 1966–1986!

Íme a jelzett részlet:

Ordas Iván a Népújság 1975. november 23-i számban elmarasztaló véleményt mond a "pingált" házakról. Ezeket az épületeket a Pécsi Ifjúsági Iroda tervei alapján a TÁÉV kezdte építeni a Kishegyen.

Az az építési irányzat, melynek szellemi vezére Csete György volt, a "tulipános" házaival országos vitát robbantott ki és végül a paksi házak csak ürügyül szolgáltak arra, hogy az építőművészetünk területén felhalmozódott feszültségeket egy kis szelepen elkezdje kiengedni, de ezen szelep elég hamar bedugult.

Az országos vita az Élet és Irodalom ("ÉS") hasábjain indult el, melyet igen tanulságos újra olvasni, hiszen közben tíz év telt el és azóta a "tulipános" házak helyett, azok ellenpólusaként felépült a "Csikágó". Ugyanis a köznyelv így nevezi az Árnyas-Fenyves ...stb. utcákat magába foglaló új telepet, melyben ismét helyet kapott egy tízemeletes épület.

Az utcák elnevezése és még a mai napig is rendezetlen közterületek fura érzést váltanak ki az emberből, hiszen árnyék sincs az Árnyas utcában. Csak abban reményked-

hetünk, hogy 15–20 év múlva árnyat adó fák alatt sétálgathatnak az utca lakói. Ez a lakótelepi rész igen zsúfolt, pedig hely bőven van.

Én közel tíz évet töltöttem a lakótelepen, a "tulipános" házban és közvetlen környékén de nem osztom véleményem azokkal, akik leszólják ezeket az épületeket.

Mielőtt közreadnám az "ÉS"-ben megjelent cikkek annotált anyagát, idézek a "Művészet" 1983. márciusi számból, melyben Csete György így summázza Paks tanulságait: ..."Pakson leromboltuk a "rácsok" sarkait és ezt az önjelölt hangadó szakmabeli ellenfeleink a "tektonikára" hivatkozva számon kérték tőlünk. Szeretném nyomatékosan aláhúzni: nem a párt, nem az állam, nem a beruházó és nem a kivitelező!

A szakma: teoretikusok, "szállodatervezők" stb.

Majdnem tönkretettek bennünket, ám ez a kisebb baj. A nagyobb hogy megvonták tőlünk a lehetőségét annak, hogy tisztességgel megépítsünk egy várost; hogy a városszerkezet így, a betiltott vagy átalakított épületek nyomán, szétesett, a környezet diszharmonikussá vált, s ezzel megkárosítottak 15000 ott lakó embert. De a legnagyobb felelőtlenség az, hogy jó időre mások kísérletező kedvét is elvették attól, hogy akár a panellel, akár építészetünk – úgymond – "megmagyarításával" foglalkozzanak. Ezzel végső soron az országot károsították meg. Mert mit is mondott a kísérlet leállításakor az akkori építési miniszterünk?

"Hát jó, ha a szakma így látja: az egész ország szürkében lakik, miért legyenek a paksiak különbek náluk? És egyébként is, mi lesz, ha mindenki ilyet akar."

Ezek után lássuk az "ÉS" 1975-ben megjelent cikkeit:

Major Máté: Nagypanel és tulipán c. (39. sz. 1–2. p.)

"Az öt lakószintes tubusépületek – a szokásosan merevek, szürkék, üresek – itt (tudniillik Pakson) valósággal kivirágoztak, de a látvány megdöbbentett... A paksi lakóházak "nemzetközi" nagypaneles anyagának, szerkezetének, technikájánnak mechanikus párosítása a népművészet tovább – stilizált, egy kissé szecesszionált "nemzeti" tulipánjaival, soha nem szervülhet egységes, egész művé, hogy a magyarság mai építészetét reprezentálja. Az ellentmondás tartalom és forma között annyira üvöltő, hogy előbb-utóbb az "irányzat" fiatal ideológusainak is észre kell venniök és előbb-utóbb meg kell szívlelniök Gropius "recept"-jét a nemzeti építészet megteremtésének egyetlen lehetőségéről...

...Nagypanelból és tulipánból sosem lesz bartóki, kodályi vagy józsefattilai mű, csupán tévedés. A tévedést pedig korrigálni lehet – és kell!

Nagy László: Hol a tulipán? ("ÉS" 1975. okt. 4. sz. 3. p.)

– Meghökkenve olvastam Major Máté cikkét.

"...De hol a tulipán?... Én emberi figurákat látok, erősen stilizált, hatalmas emberi alakokat. Frontális szerkesztésben a homlokzaton. Oldalnézetből pedig emberi profilokat. A magasfeszültségű vezetékek tartócsigáit inkább, mint bármilyen virágot."

Major Máté: Itt a tulipán c.

"ÉS" 1975. okt. 11. 41. sz. 5. p.

"...Több mint ötven esztendeje foglalkozom építészettel..."

"...Nincs igaza Nagy Lászlónak..."

Nagy László: Hol az építőművészet?

"ÉS" 1975. okt. 11. 41. sz. 5. p.

"Major Máté most is tulipánról beszél. Ugyanazt mondja, amit legelső írásában, de igen hosszan."

"...Major válasza számomra nem meggyőző. Így hát bátran elszenvedem, ha a paksi atommáglyára küld is."

Vadas József: Ellenség-e a panel?

"ÉS" 1975. okt. 18. 42. sz. 5. p.

"A tipizált elemek használata ma már valóság nálunk is, de hiányzik még mellőle a

variábilitás, amely a lakástulajdonos számára lehetőség, hogy a szükségleteihez igazodjon (akkora és olyan beosztási otthona legyen, amilyet életkora, foglalkozása, családja igényel): az építész számára viszont térformálási feladat; ugyanakkor a ház szemlélőjének; élményt nyújtó érdekes látvány forrása."

Kerényi József: Kísérlet a változtatásra c.
1975. okt. 25. 43. sz. 5. p.
"...Összefüggéseiben a paksi kísérlet törekvés a változtatásra. (Remélhetőleg komplexen meg is valósul.) Ennek a kísérletnek az a legnagyobb eredménye, hogy felhívta a figyelmet az emberi környezetteremtés jelenlegi ellentmondásaira, a leküzdésére irányuló küzdelemre és arra, hogy alapvető változás csak a társadalom összefogásával valósulhat meg."

Berey Katalin: Nemzeti ihletésű építészetet!
"ÉS" 1975. okt. 25. 43. sz. 5. p.
"Nem akarom védelmembe venni a pécsi tervezők körét, mert nincs is erre szükségük. Szándékaik tisztasága vitathatatlan és rokonszenves." "...A népművészet és az építészet valóságos kapcsolatát keresik. Lehet, hogy nem az az egyetlen út, amit ők választottak; lehet, hogy másfelé is el lehet indulni, de egy bizonyos, valamerre kell."

Ilosvai Ferenc: Az anyagszerűség elve c.
1975. okt. 25. 43. sz. 5. p.
"Elgondolásuk jó. Azt akarják, hogy ne épüljön több szürke, betonbarakszerű lakótelep. Ezek monotóniáját szeretnék megtörni a nagy épületfelületek színes díszítésével. Kiváló az ötlet, de a kivitelezés félresikerült... A teljesen sima panelházak falán ezek az óriási színes formák még kiáltóbbá teszik az épületek külső építészeti sivárságát, sematikusságát."

Dr. Szűcs István: Minél több lakást.
1975. okt. 25. 43. sz. 5. p.
"A tartalom és a forma összhangjával juthatunk el a léptékében emberközpontú, megjelennésében és elrendezésében esztétikus építmények létrehozásához."

Szilágyi István: A paksi kísérlet c.
"ÉS" 1975. nov. 1. 44. sz. 5. p.
"A pécsi fiatalok kísérletének egy-egy állomását láthatjuk Paks új házain. Lépésről lépésre követhető a felületről a mélyebb formáláson át a belső tartalom bizonyos fokú átalakításáig terjedő törekvés. A kísérlet azonban még nem kész."

Rév Ilona: Humanizált panel c.
1975. nov. 1. 44. sz. 5. p.
"Nem engedhetjük meg magunknak, hogy tömegével építsünk lakásokat elidegenítő hatású környezetben. Nemcsak fedelet kívánunk a fejünk fölé, hanem humanizált környezetet, ahol otthon vagyunk."

Zöldy Emil: Jellegtelen építészet c.
"ÉS" 1975. nov. 1. 44. sz. 5. p.
"Nem tartom szerencsés kísérletnek a paksi házakra applikált népi motívumokat."

Melocco Miklós: Öt kérdés és egy kijelentés c.
"ÉS" 1975. nov. 1. 44. sz. 5. p.
"A paksi kísérlet nem az építészet fejlődését jelenti. Szükségmegoldás és az indokolja, hogy a házgyárak egyelőre nem állnak le. De azt is jelenti, hogy valamit feltétlenül kell tenni, mert a sivár környezet talán még egy egész népnek is el tudja rontani a kedélyét."

Hoffamann Tamás: Hagyományok c.
"ÉS" 1975. nov. 8. 45. sz. 5. p.
"Nem lehet tulipánnal helyettesíteni azt, amit meg kellene építeni."

Preisich Gábor: Modernség c.
"ÉS" 1975. nov. 8. 45. sz. 5. p.
"A vita tárgya modern építészetünk. A paksi házak dekorálása – csak ürügy a vitához..."
"A tervezők a változatosságra törekvés jegyében ornamentális elemekkel díszítették – egyéb lehetőségek híján – az igen rossz arányú, sivár megjelenésű épületeket."

Csete György, D. Blazsek Györgyné, Deák László, Dulánszky Jenő, Jankovics Tibor, Kistelegdi István, Kovács Attila, Nyári József, Oltai Péter, Pálfi Miklósné:
Kísérletünk Pakson c.
"ÉS" 1975. nov. 15. 46. sz. 5. p.
"Minden építés emberi történet is egyszersmind. A paksi kísérlet is az, amelynek eredményességeit nemcsak az objektív gazdasági, technikai lehetőségek, hanem képességeink mellett olykor nagyon is szubjektív vélemények és megnyilatkozások segítik, vagy éppen hátráltatják."

Szabó György: Mi lehetne építészetünkben a magyar?
"ÉS" 1975. nov. 22. 47. sz. 5. p.
"Az egész világ amúgyis forr a "kockaházak" elleni dühtől, zavarodottan áll a panelépítkezés egyelőre alig-alig megoldható gondja, nevezetesen a mennyiség és az építőművészeti minőség már-már kibékíthetetlennek látszó ellentmondása előtt, növekvő gyanakvással figyeli az új és még újabb teóriákat, melyek valamit kínkeservesen szeretnének bebeszélni nekünk telepekről, alvó-városokról, különféle falanszterek előnyeiről, terepasztalon remek maketteket mutogatnak, aztán a valóságban kiderül, hogy mégsem emberléptékű az egész."

A szerkesztőség: Zárszó c.
1975. nov. 29. 48. sz. 5. p.
"Az első nyilvános reagálás óta tömegesen érkeznek hozzánk a levelek. Van köztük tizenegynéhány oldalas tanulmány és rendreutasítást követelő jótanács."

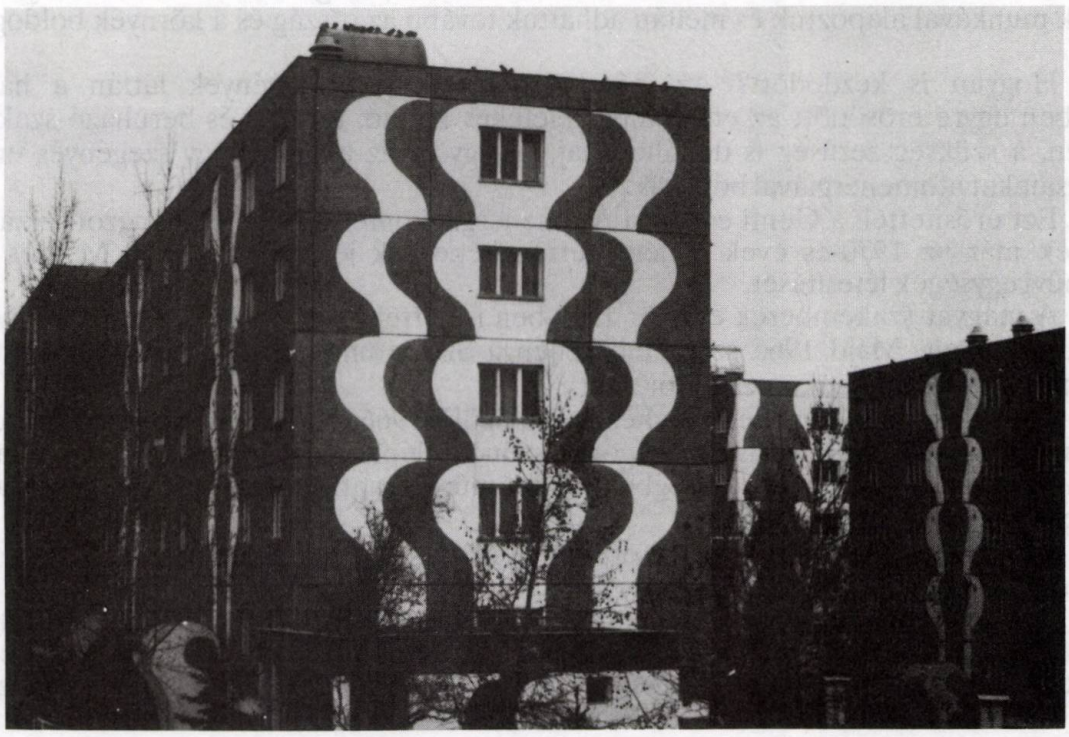

Balogh Ernő:

Első tíz év

Atomerőmű történelem

Paks monográfiája az alábbi Pákolitz verssel indul:

"Árvízből tűzvészből tenger nyavalyából
Sorsos szegénységből valahogy kilábolt
Címerébe – hogyha címere lett volna –
A százféle szerszám bele se fért volna
Köznapi leckéit ahogy bírta gyúrta
Új utat nem vágott de nem is volt útba
Szívvel-szorgalommal tette sürgős dolgát
Istennek császárnak megfizette zsoldját
Homoki borából dalra is futotta
Józan léptékéből sánchegyi magosra
Imhol jóval meszibb-magasokra nőhet:
Erőművel üzen jelennek-jövőnek"

Erőművel üzen – most 1986 év végén feltehetjük a kérdést, hogy mit is üzent és hogyan? Mivel a megtisztelő felkérés csak az első tíz év történetének áttekintésére vonatkozott, így a magam által feltett kérdésre végleges választ nem adhatok, de ez egyébként is talán csak történelmi távlatból lesz lehetséges. Az első tíz év történetét viszont ma már talán történelmien és objektíven lehet szemlélni. Tollamat tehát ez a cél vezeti.

A monográfia írója azt írja... Erről már csak a jövő krónikása számolhat be, mi csupán remélhetjük, hogy az "atomkorszakról" szóló tanulmányát így kezdheti, ..."birtokát derék munkával, ahogy alapozták, csak méltón adhatná tovább"...

Az atomerőművünk eddigi történelme, a mű nagyságrendje, újszerűsége és talán a békés, életben semmihez sem hasonlítható biztonsági követelményei miatt tele volt vitákkal, harccokkal néha talán vitatható döntésekkel is, mégis bízvást elmondhatjuk, hogy derék munkával alapoztuk és méltán adhattuk tovább az ország és a környék boldogulására.

Hogyan is kezdődött? Az ígéretes nemzetközi eredmények láttán a hatvanas években egyre erősödött az energiaipar illetékes kutató, tervező és beruházó szakembereiben, a szükségszerűség is diktálta óhaj, a vágy és az akarat, hogy szegényes energiaforrásainkat atomenergiával bővítsük.

Ezt erősítették a Genfi és Bécsi Atomenergia konferenciákon elhangzott előadások, melyek már az 1970-es évek elejére versenyképesnek jelezték 200–500 MW-os atomerőművi egységek létesítését.

A magyar szakemberek először 1959-ben ismerték meg egy gáz-grafitos atomerőmű vázlatos terveit. Majd 1965 szeptemberében a Szovjetunióból megkaptuk egy 800 MW nyomottvizes erőmű dokumentációját.

Erre alapozva alapos előkészítés után végülis 1966. dec. 28-án írtuk alá a Szovjetunióval az atomerőmű Magyarországon történő felépítésére vonatkozó első államközi egyezményt. Ez 2 db reaktoregységből álló erőműre vonatkozott 800 MW teljesítménnyel további bővítés lehetőségével.

Ebben az egyezményben az erőmű belső blokkjának üzembehelyezését 1975-re irányozták elő.

Az államközi egyezmény megkötését megelőzően széleskörű vizsgálatok folytak a telepíthetőség – a helyszín – kiválasztására. A részletek mellőzésével csak annyit említek itt, hogy 18 telephelyet vizsgáltak meg, ezek közül "győzött" Paks. Miért tettem idézőjelbe

a győzelmet? Azért, mert akkor is és azóta is sokan kérdőjelezték meg a döntés helyességét, főként természetesen a helyi lakosok körében.

Az évek során igen sok jó barátságot kötöttem paksi emberekkel és személyesen is tanusíthatom, hogy nagyon sokan féltek és félnek talán ma is az atomerőmű közelségétől (főleg Csernobil után tért vissza a kételkedés egy része).

A telephely vizsgálatok 1965–66-os években történtek.

Ebben az időben Paks lakossága 11.900 fő a házak száma 2530 volt. Ebben az évben – 1966 – szűnt meg a személyhajó-forgalom.

Miért döntöttek 20 évvel ezelőtt úgy a szakértők, hogy Pakson kell felépíteni az első magyar atomerőművet? A sok szempontot jelen cikkemben nem kívánom felsorolni, csupán a főbbeket említem; a nagy hűtővízigény Duna melletti telepítést igényelt, a meteorológiai viszonyokat is figyelembevevő védőzóna jól kialakítható volt, a közelben nem nagy a népsűrűség, akkori előírásoknak földrengési valószínűség szempontjából is megfelelt. Nem volt elhanyagolható szempont, hogy az elég nagy telephely – 400 hektár – a két bekötő úttal nem értékes mezőgazdasági területet vett igénybe, hiszen nagyrészt homokbuckás birkalegelő volt és az egyedüli nagyobb érték a Dunamenti Egyesülés Tsz elődjének állattelepe volt a kisajátított területen. Bogyiszló és Paks között végülis a gazdasági számítások döntöttek, az akkori szekszárdi városgazdák nem kis bosszúságára. Ez később is okozott a megyeszékhely és Paks között villongásokat.

A kiválasztott telephely 90–99 m Bf szintek között változott és ezt kellett 97 m Bf szintre feltölteni igen jelentős földmunkával. Több mint 2,5 millió m^3 földet mozgattunk meg 1975 év végéig.

Az államközi egyezmény megkötése után 1967–68 években készültek a műszaki tervek és az első – lényegében még csak a földmunkákat és a felvonulást érintő – kiviteli tervek. Én személyesen 1968 év elején kapcsolódtam be az atomerőmű beruházási munkáiba, az első telefon és villamosenergia vezetékek kiépítése a felvonulásról történő többirányú gondoskodás, a kisajátítási ügyek stb. már 1968 évben többször is szükségessé tették az ide utazásomat. Nem emlékszem már név szerint mindenkire, de arra igen, hogy kedves segítőkész szorgalmas embereket ismertem meg és sokukkal még ma is tart a barátságunk.

A helyszínen a kivitelezési munka 1968 év második felében indult a földmunkákat versenytárgyaláson elnyert Mátraaljai Szénbányák felvonulásának építésével és a földfeltöltés, valamint a hidegvízcsatorna lépegető exkavátorokkal történő medencekiemelésével.

Ekkor épült meg a Nyárfa utcában a ma is üzemelő fa barak telep, mely később jó ideig a Delta-i épülettel együtt az ERBE főhadiszállása és szállástelepe is volt.

Az első beruházói kirendeltségvezető Isták Béla az első kivitelezői vezető ember a helyszínen Boga Péter volt.

Ebben az évben a tervezés teljes gőzzel beindult, mind a szovjet partnernél – aki akkor még a moszkvai tervező intézet volt – mind pedig idehaza az Erőtervvel és altervezőivel. A hazai tervezők ekkor még nagyrészt csak a felvonulást és a szállás telepet tervezték. Ekkor már a Beruházó kapcsolatai is egyre sűrűsödtek a helyi és megyei intézményekkel, mint pl. a Tanács, a Dédász és a Posta szakembereivel.

Az 1968-as év decembere igencsak mozgalmas volt – ekkor folyt ugyanis az első szovjet műszaki tervek hazai jóváhagyatása mégpedig a Gellért szállodában. Itt laktak a szovjet szakértők – nem kevesen – továbbá a sok szekció üléshez megfelelő számú termet egyik intézmény (ERBE-ERŐTERV) sem tudott volna biztosítani. A műszaki terv jóváhagyásával párhuzamosan az ún. szállítás megosztásban is itt állapodtunk meg. A későbbi hasonló "jóváhagyási és szállítás megosztási" tárgyalásokhoz képest – mert még két ízben voltak ilyenek – azt kell így utólag is megállapítani, hogy az az első ment a legsimábban és a leggördülékenyebben.

A jóváhagyást követően 1969 év első három negyedévében még felgyorsultak a tervezési és kivitelezési munkák, az akkori terveknek és igényeknek megfelelően, még kisebb létszámmal terveztük építeni és főleg kisebb létszámmal üzemeltetni az erőművet. Ennek megfelelően az ún. Deltában – a mai Volán és Tüzép telep helyén – lényegében a 6-os út két oldalán szándékoztunk felépíteni a munkásszállásokat is és a készenléti lakótelepet is. 1969 év végéig ill. bizonyos alapozási és útépítési munkák készültek el valamint a

leendő konyha-étterem oszlopait állították fel.

Ezeket az oszlopokat hívta úgy a köznép – később a leállítás alatt –, hogy az "atomerőmű római kori maradványai", vagy röviden "Atom-akropolisz".

A tervezés és a kivitelezés nagy ütemű beindulása ellenére – vagy talán éppen ezért – felerősödtek az atomerőmű építést ellenző erők és az akkori viszonylag olcsó világpiaci olajárak alapján hangjukat, befolyásukat odáig erősítették, hogy elérték az építkezés leállítását. A tipikus betegség ezt is utolérte, mint korábban a Metrót és sok minden mást. El lehetne – és talán megis érné – filozofálni azon, hogy jó döntés volt-e 1970 év elején kormányhatározattal úgy dönteni, hogy az atomerőmű építkezést el kell halasztani. Ennek az írásnak viszont nem ez a feladata, így mint az atomerőmű építés-történelem ismerője és kezdettől egészen 1985 év végéig aktív művelője csak azt állapíthatom meg így utólag is, hogy nagyon sok káros következménye lett a leállításnak.

1969 negyedik negyedévében már érezni sőt tudni lehetett a közelgő leállítási határozatról és így a munkák jelentősen "lelassítódtak". A leállítási határozat 1970 januárban jelent meg. Az államközi egyezmény módosítására 1970 július 3-án – két változtatással – került sor:

– Az erőmű teljesítményét megnövelte 1900–2000 MW-ra és

– az első blokk üzembehelyezését az eredeti 1975-höz képest 5 évvel későbbre ütemezte.

Ekkor az építkezés leállításának idején Paks lakossága 13.585 fő volt és szerencsére a község fejlődése nem érezte meg lényegesen a leállítást, olyannyira, hogy 1970 július 1-jétől nagyközségi rangra emelkedett.

Arról, hogy mi történt a leállítás és a tényleges újraindítás között, nagyon sok mindent nem érdemes elmondani, mégis egy-két dolgot talán célszerű felidézni, mert ez is tanulságos lehet.

Természetesen volt sok értekezlet, született sok határozat, kineveztek közben miniszteri biztost is és a NIM-ben (volt Nehéz Ipari Minisztérium) Beruházási Titkárságot szerveztek. Felelősök tárgyaltak felelősökkel és sok-sok határozatot hoztak, melyek közül kevés teljesült határidőre és egyáltalán.

A leállítást ellenző szakemberek abban mindenesetre egyetértettek, hogy a leállítás alatt legalább lesz több idő a nem mindennapi feladatokat jelentő mű megvalósításához szükséges felkészülésre. Erre a felkészülésre is készült miniszteri előterjesztés – mely tartalmazta, hogy minden érdekelt vállalatnál együtt kell tartani az ezzel foglalkozó szakembereket, ezeknek – esetleg munkavállalással is – a környező országokban részletesen meg kell ismerni a jelentkező problémákat, hogy az újraindítás után mi el tudjuk azokat kerülni. A Műegyetem avatott szakemberei részletes képzési programot állítottak össze. Ezeket a jó javaslatokat a NIM elfogadta, de a különféle gazdasági utasítások és talán szemléleti gondok miatt is kevés valósult meg belőlük. Természetesen a legnagyobb gondot nem ezek a végre nem hajtott határozatok okozták, de ezekre még visszatérek.

Kronológiailag az alábbiak történtek, 1971 évben már megkezdődtek az új, a nagyobb atomerőműre a szovjet fő tervezőnek átadható "feladatterv" előkészítő tárgyalásai és 1972 év március elején az elkészült Feladattervet át is adtuk. Ugyancsak 1971 év októberében Kormány határozat írta elő, hogy a beruházási javaslatot 1973 I. félévben be kell adni, csak az hiányzott, hogy a beruházási javaslat alapját képező szovjet műszaki terveket nem tudták időre biztosíttatni. A szovjet fél ugyanis a "második" műszaki tervet a szükséges 1972 év vége helyett, 1973 végére jelezte elkészíteni, de 1973 júliusában ismét bejelentette, hogy változott a biztonsági filozófia és a már "majdnem kész" terveket jelentős többet költséggel át kell dolgozni és így a "harmadik műszaki terv" csak 1974 augusztusra készült el. Ennek jóváhagyására 1974 decemberében került sor a Margitszigeti Nagyszállóban.

Tisztelettel kérem a kedves olvasót – ha van még türelme a sok határidőt figyelemmel kísérni, jegyezze meg, hogy az államközi egyezmény 1970 évi – módosításakor az első blokk üzembehelyezését 1980 évre azzal a feltételezéssel határozták meg, hogy az egész mű alapját képező műszaki terveket 1972 végére kapjuk meg, e helyett 2 évvel később 1974 decemberében kerültek – igen sok kérdés nyitva hagyásával – jóváhagyásra. Szerencsére a szovjet műszaki tervektől nagyobb részt független hazai tervezésű részek előkészítésével – az ERBE és ERŐTERV tevékenysége kapcsán és a NIM egyetértésével

– továbbra is intenzíven foglalkoztunk és ennek következtében 1973 év második félévében ismét beindultak a tereprendezési és helyszíni felvonulási építési munkák. Időközben a "nagyobb léptékek" miatt a lakótelep elhelyezési koncepciót is megváltoztattuk és a delta helyett a "dombon" – Zápor utca környékén jelöltük ki a területet. Ilyen távlatból is visszagondolva ez a döntés helyes és előrelátó volt. Ezekben az években – a tervezés időszakában – is sok vita folyt a házak típusáról. A szekszárdi és a pécsi tervezők egyéni véleményem szerint nagyon ötletes szép új színes terveket mutattak be maketteken is. Mintahogy az általában lenni szokott a megvalósított megoldás pl. – tulipános házak – kompromisszum eredménye lett. Állítom, hogy az eredeti több színű koncepció jobb lett volna még akkor is, ha nagyobb vita kerekedett volna körülötte. Az ilyen szakmai témákat mindig csak a szakemberekre szabad bízni és nem tekintély elven kérni a döntést és ha így is kérik és az nem a leghelyesebb akkor vitatkozni kell vele és nem mély meghajlással elfogadni. Természetesen mai fejjel és szemmel egy-két dolgot talán én is másképp csináltatnék – mintahogy apróbb változtatásokat később lehetőségeinkhez képest véghez is vittem – mégis azt kell mondanom, hogy időnként vissza-vissza térve ma is tetszik ez a lakótelep és nem csak nosztalgiából.

A lakótelepnél maradva még egy két mondat erejéig, ezekre az időkre nyúlnak vissza azok a kapcsolatok a helyi hatóságok, testületek és intézmények vezetőivel melyeknek jó és gyümölcsöző együttműködése ereményeként megoldódtak olyan gondok, hogy csatornázás, szennyvíztisztítás, vízellátás, kenyérgyár, üzlethálózatok stb.

Ezek a kapcsolatok bár voltak viták, mégis az egymás problémáinak megértését és az egymás segítését célozták és hosszú ideig a jó egymásmellett élés érzését is keltették. Az akkor elhatározott tervek eredményeit a mai lakosság is élvezi. A mai lakótelep helyén 1973 nyarán még bizony kukorica és szőlő ért.

Ebben az évben kezdődtek a kisajátítások és a tereprendezés is.

Visszatérve az erőműre – ott hagytam előbb el ezt a fonalat, hogy – 2 év késéssel 1974 év végén jóváhagytuk a "harmadik műszaki tervet", de a jóváhagyással párhuzamosan folyó szállítás megosztási tárgyalásokat nem tudtuk befejezni, ellentétben az 1968 decemberi tárgyalásokkal, ahol gyakorlatilag a műszaki tervek védésekor a szállítás megosztási megállapodás is megszületett és akármilyen hihetetlen is, ezek a tárgyalások 1979 .... évben a szállítási szerződés aláírásakor zárultak le, tehát 5 évig tartottak. A nem szakmabeli tisztelt olvasóknak magyarázat képpen annyit had tegyek hozzá, hogy a viták azért húzódtak ilyen sokáig, mert a szovjet partner egyre kevesebb tételt akart szállítani, viszont a velük szállítandó (gyártandó v. beszerzendő) tételek terveit, rajzait és előírásait sem tudta megfelelő időben szolgáltatni.

Mégegyszer tehát a félig meddig érvényesnek tekinthető műszaki tervek jóváhagyása után a szállítási szerződést csak 1979 évben – öt év késéssel sikerült aláírni. Azért így fogalmazok, mert a műszaki terveken még alapvető módosításokat hajtottak végre.

A vázolt fő tervezői és fő szállítói késések és hazai problémák ellensúlyozására és megoldására az atomerőmű építés történetében olyan sok felső szintű értekezlet volt és határozat született, hogy ezek felsorolása is több oldalt tenne ki. Csak kuriózumként említem, hogy akkori miniszter-helyettesünk Szili et. partnerével Lopatyin et-al olyan rendszerességgel találkozott, hogy nem győztük a tárgyalási anyagokat összeállítani és utána a határozatokat értelmezni és követelni az Atomenergoexporttól az ígéretek betartását.

(Folytatjuk!)

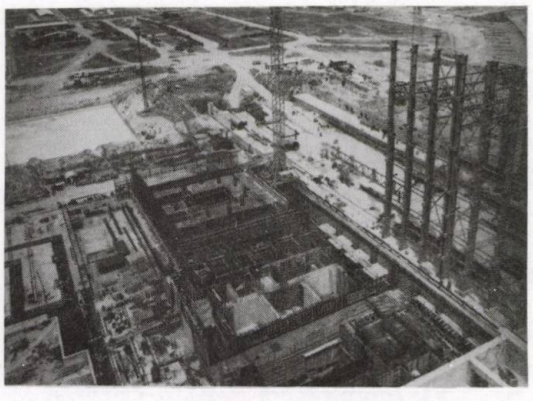

PAKSI TÜKÖR — I. ÉVF. 1. szám
1994. május

Megjelenik negyedévenként

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:
Beregnyei Miklós felelős szerkesztő
Herczeg Ágnes olvasó szerkesztő
Rovatvezetők:
Győrffy József művészet
Oláh Zoltán irodalom
Takács Miklós helytörténet

Kiadja a Jámbor Pál társaság
Felelős kiadó: a JPT elnöke
A szerkesztőség címe: Paks, Városi Könyvtár, Villany u. 1.

ISSN:

Készült: Média Mix Kft., Dunaújváros

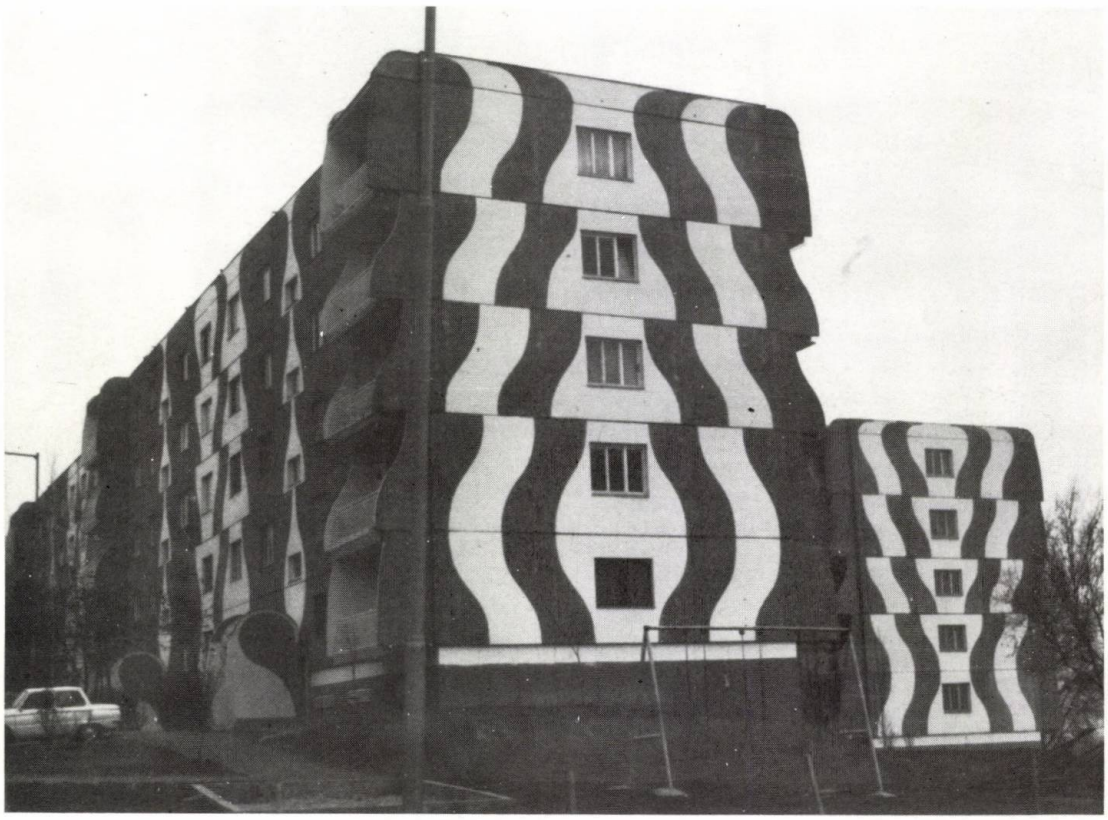

Beregnyei Miklós fotója